

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

ФАКУЛЬТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

КАФЕДРА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ,
РЕСТОРАННОГО І ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Ложкін Сергій Валерійович

**РОЗВИТОК ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

**Кваліфікаційна робота
за спеціальністю 242 «Туризм»**

Особистий підпис – _____
(підпис)

С.В. Ложкін
(ініціали, прізвище)

Науковий керівник –
(підпис)

к.г.н., доцент, К. О. Верес
(посада, науковий ступінь,
наукове звання, ініціали, прізвище)

Зав. кафедри –
(підпис)

к.п.н., доцент, В. В. Бурдун
(посада, науковий ступінь,
наукове звання, ініціали, прізвище)

Лубни 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
 УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»
 ФАКУЛЬТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ
 КАФЕДРА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ,
 РЕСТОРАННОГО І ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Затверджую:

Декан факультету технологій та
інформаційних систем

 Могильний Г. А.

**Індивідуальний план здобувача вищої освіти
щодо виконання кваліфікаційної роботи**

Ложкін Сергій Валерійович
 (прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Факультет технологій та інформаційних систем
2. Спеціальність Туризм
3. Кафедра професійної освіти, ресторанного і туристичного бізнесу
4. Науковий керівник Верес Катерина Олександрівна, к.г.н., доцент
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
5. Тема кваліфікаційної роботи:
Розвиток екскурсійної діяльності на основі історико-культурного потенціалу
 Чернівецької області
6. Термін подання роботи на кафедру 08.05.2026 р.

№	Заходи	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи, вивчення наукової літератури, затвердження теми й керівника.	10.10.2025	
2.	Отримання консультації в керівника, вивчення наукової літератури, розробка плану роботи, визначення мети, завдань дослідження, критеріїв оцінювання.	14.11.2025	
3.	Робота над теоретичною частиною кваліфікаційної роботи, аналіз літературних джерел.	05.12.2025	

4.	Подання теоретичної частини кваліфікаційної роботи та проєктування технологічної та методичної частини для першого читання науковим керівником.	19.12.2025	<i>Лвач</i>
5.	Усунення зауважень, урахування рекомендацій наукового керівника, подання теоретичної частини кваліфікаційної роботи на друге читання.	16.01.2026	<i>Лвач</i>
6.	Проведення аналізу стану розвитку туристичного потенціалу Чернівецької області для розвитку екскурсійної діяльності.	30.01.2026	<i>Лвач</i>
7.	Подання третього розділу кваліфікаційної роботи на перевірку науковому керівникові.	20.02.2026	<i>Лвач</i>
8.	Урахування рекомендацій наукового керівника, збагачення роботи додатковими дослідженнями, проведеними під час практики, підготовка варіанта роботи до попереднього захисту роботи на кафедрі.	06.03.2026	<i>Лвач</i>
9.	Попередній захист роботи на кафедрі.	20.03.2026	<i>Лвач</i>
10.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи з урахуванням рекомендацій після попереднього захисту роботи на кафедрі.	03.04.2026	<i>Лвач</i>
11.	Подання кваліфікаційної роботи науковому керівникові та рецензентові на підготовку відгуку й рецензії.	17.04.2026	<i>Лвач</i>
12.	Подання на кафедру остаточного варіанта кваліфікаційної роботи, підписаного випускником, науковим керівником і рецензентом.	08.05.2026	<i>Лвач</i>

Здобувач вищої освіти _____ **Ложкін С. В.**
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи *Лвач* _____ **Верес К. О.**
 (підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3-5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
1.1. Суть та особливості поняття «екскурсійна діяльність»	6-8
1.2. Туристичний потенціал території: поняття, склад та структура	8-15
1.3. Класифікація історико-культурних туристично-рекреаційних ресурсів території	15-19
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ДЛЯ РОЗВИТОК ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
2.1. Аналіз розвитку ринку туристичних послуг Чернівецької області	21-30
2.2. Діагностика стану розвитку туризму Чернівецької області за видами	30-38
2.3. Загальна характеристика історико-культурного потенціалу території для розвитку екскурсійної діяльності Чернівецької області	38-44
Висновки до розділу 2.....	45-46
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ	
3.1. Проблеми та перспективи розвитку екскурсійної діяльності в Чернівецькій області	47-51
3.2. Напрямки розвитку елементів інновацій у формуванні екскурсійних туристичних продуктів	51-54
3.3. Авторські туристично-екскурсійні маршрути Чернівецькою областю та містом Чернівці	54-57
Висновки до розділу 3	57-58
ВИСНОВКИ	59-60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61-67
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

Актуальність теми. Україна має значний потенціал для розвитку туристично-екскурсійної сфери, однак сучасний стан економіки та недостатня ефективність реформ у галузі туризму стримують її розвиток. Крім того, наявний туристичний та історико-культурний потенціал регіонів України досі не повною мірою оцінений і використаний. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного дослідження потенціалу окремих адміністративно-територіальних одиниць (областей) та розроблення заходів щодо підвищення ефективності його використання.

Туристична галузь Буковини останніми роками демонструє позитивну динаміку розвитку та викликає зростаючий інтерес як на національному, так і на міжнародному рівнях. Чернівецька область має вагомі передумови для розвитку екскурсійної діяльності, зокрема значну кількість об'єктів історико-культурної спадщини, природно-заповідного фонду, унікальні мінеральні води та лікувальні грязі. Важливими чинниками є також вигідне прикордонне положення, розвинена транспортна мережа, сприятливі природно-кліматичні умови та наявність численних пам'яток природи, архітектури, історії та мистецтва. У сукупності це створює передумови для розвитку високорентабельної туристично-екскурсійної діяльності в регіоні.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю впровадження інноваційних підходів у розвиток екскурсійної діяльності на основі ефективного використання історико-культурного потенціалу області.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження історико-культурних ресурсів Чернівецької області та розроблення пропозицій щодо впровадження інновацій у розвиток екскурсійної діяльності.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

- дослідити сутність і особливості поняття «екскурсійна діяльність»;
- розглянути структуру та склад поняття «туристичний потенціал»;

- проаналізувати класифікацію історико-культурних ресурсів;
- проаналізувати розвиток ринку туристичних послуг Чернівецької області;
- надати загальну характеристику історико-культурного потенціалу регіону;
- визначити проблеми та перспективи розвитку екскурсійної діяльності в області;
- проаналізувати напрями впровадження інновацій у формування екскурсійних туристичних продуктів;

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є історико-культурний потенціал Чернівецької області.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти розвитку екскурсійної діяльності Чернівецької області на основі її історико-культурного потенціалу.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі туризму та регіонального розвитку, зокрема О.О. Бейдика, О.О. Любіцевої, М.П. Мальської, В.І. Стафійчука, Н.В. Фоменко та інших.

Інформаційну базу дослідження складають офіційні статистичні дані Державної служби статистики України та Головного управління статистики в Чернівецькій області.

Методичну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: абстрактно-логічний, економічного аналізу, статистичні методи, графічний метод узагальнення даних тощо.

Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні історико-культурного потенціалу регіону з метою розвитку екскурсійної діяльності, виявленні проблемних аспектів та розробленні інноваційних підходів до їх вирішення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання запропонованих заходів як основи для вдосконалення екскурсійної діяльності в Чернівецькій області.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, містить 13 рисунків, 9 таблиць та 2 додатків.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Суть та особливості поняття «екскурсійна діяльність»

Екскурсійна діяльність має тривалу історію розвитку, витoki якої пов'язані з подорожами давніх мандрівників, що здійснювали переміщення з метою пізнання навколишнього середовища. У сучасному розумінні вона являє собою діяльність із надання екскурсійних послуг і виступає формою просвітницько-дозвілєвої активності населення [21].

У науковій літературі відсутнє єдине трактування поняття «екскурсія». Зокрема, І. Гревс розглядав її як переміщення у просторі, тоді як М. Анциферов визначав екскурсію як прогулянку з пізнавальною метою [4]. Б. Р. Ємельянов трактував екскурсію як сукупність взаємопов'язаних дій, що включають пересування екскурсійної групи маршрутом і взаємодію з об'єктами показу [21]. Таким чином, різноманітність підходів свідчить про багатогранність цього поняття.

Відповідно до Закону України «Про туризм» [1], чітке визначення терміна «екскурсія» відсутнє, проте визначено поняття «екскурсійна діяльність» як організацію подорожей тривалістю до 24 годин у супроводі екскурсовода за заздалегідь розробленими маршрутами з метою ознайомлення з об'єктами історії, культури та природи. Також закон визначає екскурсовода як фахівця, який надає інформаційні та організаційні послуги туристам [1].

У межах даного дослідження екскурсію доцільно розглядати як туристичну послугу тривалістю від 45 хвилин до 24 годин, що здійснюється за визначеним маршрутом у супроводі кваліфікованого гіда.

Екскурсійна діяльність, за визначенням В. К. Бабарицької, є діяльністю з надання екскурсійних послуг, спрямованою на задоволення пізнавальних і

рекреаційних потреб споживачів [4]. Вона характеризується такими ознаками, як наявність тематики, визначеного маршруту, складу учасників, тривалості, способу пересування, екскурсовода, об'єктів показу та відповідного змісту.

На ринку екскурсійних послуг функціонують різні суб'єкти: виробники екскурсійного продукту, посередники, постачальники супутніх послуг (музеї, транспортні організації тощо) та торговельні структури [48]. Водночас більшість підприємств поєднує кілька функцій, виконуючи ролі туроператора та турагента одночасно. Екскурсійні фірми не лише формують екскурсійний продукт, але й забезпечують його реалізацію та супровід, а також надають додаткові послуги (продаж квитків, консультації, транспортне обслуговування) [48].

Основними напрямками організації екскурсійної діяльності є:

1. маркетингові дослідження ринку екскурсійних послуг, що дозволяють сформувати конкурентоспроможний продукт;
2. розробка екскурсій, яка включає підготовку змісту та маршруту;
3. підготовка екскурсоводів, що передбачає наявність відповідної кваліфікації;
4. рекламна діяльність, спрямована на просування послуг;
5. комунікаційна діяльність із замовниками, партнерами та постачальниками;
6. безпосереднє екскурсійне обслуговування, якість якого залежить від організації процесу, професійності екскурсовода та рівня підготовки матеріалів [1; 48].

Важливою складовою є менеджмент екскурсійної діяльності, який забезпечує ефективне функціонування підприємства. Основними функціями управління є планування, організація, координація, мотивація та контроль [48]. Планування передбачає визначення цілей, аналіз ринку та розробку стратегій розвитку, тоді як контроль забезпечує оцінку результатів діяльності та їх коригування відповідно до встановлених стандартів.

Таким чином, екскурсійна діяльність є складною багатокомпонентною системою, що поєднує організаційні, економічні та соціокультурні аспекти, а її ефективність значною мірою залежить від якості управління, рівня підготовки кадрів і здатності адаптуватися до змін ринку туристичних послуг [48].

1.2. Туристичний потенціал території: поняття, склад та структура

Туристичний потенціал доцільно розглядати як комплексну сукупність природних, історико-культурних об'єктів і явищ, а також соціально-економічних і технологічних передумов, що забезпечують можливість організації туристичної діяльності на певній території за умови дотримання базових принципів туризму.

Аналіз наукових джерел свідчить про відсутність єдності у використанні понятійного апарату. У наукових працях паралельно застосовуються терміни «туристичні ресурси» та «туристичний потенціал», які інколи трактуються як синонімічні. Також поширеними є поняття «туристично-рекреаційний потенціал» і «рекреаційно-туристичний потенціал». Це зумовлює необхідність уточнення та систематизації термінології для її коректного використання у наукових дослідженнях і практиці розвитку туризму.

Проблематика дослідження туристично-рекреаційного потенціалу регіонів знайшла відображення у працях багатьох вітчизняних учених, зокрема О. О. Бейдика, О. О. Любіцевої, М. П. Мальської, В. І. Стафійчука, О. Ю. Малиновської, В. Ф. Сірик, М. П. Крачила, Н. В. Фоменко, Н. О. Кравченко, В. І. Новикової, І. М. Філоненко та інших. Суттєвий внесок у розвиток ресурсно-туристичної тематики зробили і зарубіжні дослідники, серед яких Д. Надсон, К. Холл, Л. Мітчел (США), В. О. Квартальнов, В. Ю. Воскресенський, П. Г. Царфіс, Д. В. Ніколаєнко (Росія), А. Ковальчик, М. Козак (Польща).

У науковій літературі існує підхід, згідно з яким поняття «потенціал» і «ресурси» ототожнюються. Зокрема, Л. І. Абалкін визначає потенціал як узагальнену характеристику ресурсів, пов'язану з певним місцем і часом, тоді як В. М. Архангельський розглядає його як сукупність засобів, запасів і джерел, що можуть бути використані для досягнення поставлених цілей.

Водночас принципова відмінність між цими категоріями полягає в тому, що ресурси існують об'єктивно, незалежно від суб'єктів господарювання, тоді як потенціал є невіддільним від діяльності цих суб'єктів. Він охоплює не лише матеріальні та нематеріальні ресурси, а й здатність їх ефективного використання на рівні підприємства, регіону чи суспільства загалом [Кривов, 2011].

Отже, туристичний потенціал формується на основі наявних туристичних ресурсів регіону та визначається можливостями суб'єктів туристичної діяльності щодо їх ефективного використання.

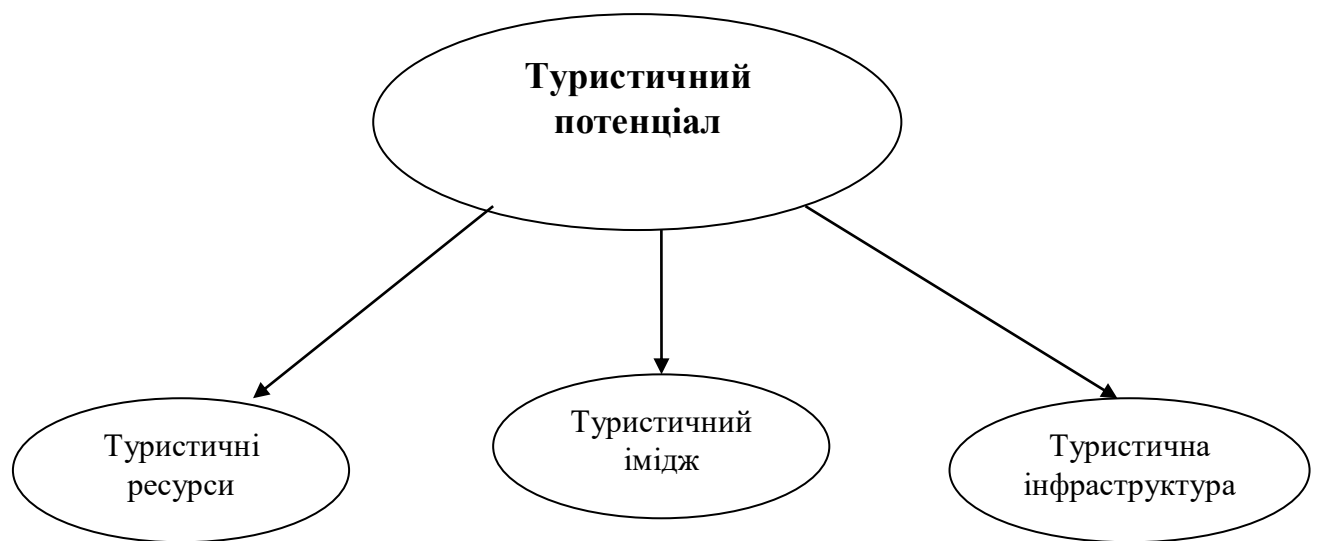

Рис. 1.1. Складові туристичного потенціалу

Джерело : розроблено автором на основі [38].

Ресурсну основу розвитку туризму формують туристично-рекреаційні ресурси, які являють собою сукупність природних та антропогенних об'єктів, придатних для створення і реалізації туристичного продукту. До їх складу

входять природні, історико-культурні, соціально-економічні об'єкти й явища, що можуть бути використані як база для надання туристичних послуг.

У процесі історичного розвитку туризм тривалий час розглядався як складова рекреаційної діяльності, тобто як один із видів активного відпочинку. У зв'язку з цим поняття «туристичні ресурси» часто ототожнювалося з поняттям «рекреаційні ресурси». Водночас між ними існують певні відмінності. Рекреаційні ресурси охоплюють передусім природні об'єкти, явища та інфраструктурні елементи (заклади розміщення, харчування, музеї тощо), що забезпечують відпочинок і відновлення людини.

Натомість поняття «туристичні ресурси» є ширшим за змістом і включає не лише природні та культурні складові, а й економічні, фінансові, трудові, соціальні та інфраструктурні ресурси, які можуть бути залучені до організації та функціонування туристичної діяльності. Таким чином, ці категорії доцільно розглядати як взаємодоповнюючі, а в окремих випадках — як взаємозамінні.

У науковій практиці часто використовується узагальнене поняття «туристично-рекреаційні ресурси», під яким розуміють сукупність природних і створених людиною об'єктів, необхідних для формування туристичного продукту.

Відповідно до Закону України «Про туризм», туристичні ресурси визначаються як сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних і соціально-побутових компонентів території, що забезпечують задоволення різноманітних потреб туристів [1].

У проєкті Закону України «Про туризм» з метою вдосконалення понятійного апарату та лібералізації туристичної діяльності термін «туристичні ресурси» подається у спрощеному формулюванні як сукупність туристичних об'єктів, внесених до єдиної державної бази даних у сфері туризму [2].

Наукові підходи до визначення поняття «Туристично-рекреаційні ресурси ресурси» («туристичні ресурси»)

№	ПІБ науковці	визначення
1.	М. Мальська	– це специфічні властивості природного середовища, а також їхні поєднання, прояви людської діяльності, природні, історичні, соціально-культурні об’єкти, які є предметами зацікавленості туристів, стимулюють їх до подорожі, здатні задовільняти їхні потреби у відновленні та розвитку фізичних, емоційних та інтелектуальних сил
2.	О.О. Любіцева	– це об’єкти природи, історії, поточні події та явища, що можуть бути використані у процесі створення та реалізації туристичного продукту, будучи мотиваційною підставою для його вибору за різними ознаками
3.	М.Г. Воронова	- ресурси туристичної сфери дестинації поруч з ресурсами – як факторами виробництва
4.	О.О. Бейдик	- об’єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність.
5.	ЗУ «Про туризм»	- сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста;

Джерело: розроблено автором

У цьому контексті туристичні ресурси розглядаються як цілісна система об’єктів туристичного призначення незалежно від характеру їх використання (курортно-оздоровчого, рекреаційного, пізнавального тощо). Відповідно до зазначеного проекту закону, їх класифікація здійснюється з метою інформування потенційних туристів про споживчі та експлуатаційні характеристики об’єктів, визначення гранично допустимих навантажень, а також забезпечення охорони та збереження ресурсів. Оцінювання передбачає врахування трьох основних критеріїв: функціонального (пропускна

здатність), технічного (рівень комфортності) та генетичного (походження туристичних об'єктів) [2].

Такий підхід суттєво розширює трактування туристичних ресурсів, охоплюючи всю сукупність об'єктів різного походження та функціонального призначення. У результаті туристичні ресурси набувають чіткого змістового наповнення у просторовому, економічному та генетичному аспектах, що є важливим як для наукового аналізу, так і для практики територіального управління туризмом.

З економічної точки зору туристичні ресурси виступають факторами виробництва туристичного продукту, оскільки їхня неоднорідність зумовлює різні результати господарського освоєння територій. Відмінності у трактуванні цього поняття часто пов'язані зі ступенем деталізації потреб і підходів до його використання. Крім того, вихід за межі суто категорії «турист» дозволяє розглядати ці ресурси як такі, що можуть використовуватися не лише туристами, а й екскурсантами, мандрівниками, трудовими мігрантами та іншими категоріями осіб.

Узагальнюючи різні наукові підходи, можна зазначити, що туристично-рекреаційні ресурси розглядаються насамперед як базова основа формування туристичного продукту та розвитку туристичної діяльності. Їх наявність і кількість визначають обсяги та структуру використання інших економічних ресурсів у туристичній сфері. Вони є кількісно обмеженими та якісно диференційованими, що обумовлює їх розгляд як економічного ресурсу, який потребує витрат на освоєння.

У цьому контексті туристичні ресурси виступають чинниками виробництва туристичного продукту, оскільки їх різноманітність формує різні можливості господарського використання території. Водночас важливою є відмінність між туристичними та рекреаційними ресурсами, яка полягає у ступені їх економічного залучення: туристичні ресурси, як правило, безпосередньо пов'язані з отриманням економічної вигоди, тоді як рекреаційні можуть використовуватися і без комерційної складової.

Серед підходів до класифікації туристично-рекреаційних ресурсів поширеним є поділ на первинні та вторинні. Первинні ресурси охоплюють ті, що безпосередньо використовуються туристами та рекреантами, тоді як вторинні забезпечують можливість їх освоєння та функціонування туристичної діяльності. Такий підхід дозволяє більш чітко визначити пріоритетність використання ресурсів і оцінити потенціал території для розвитку туризму, зокрема в регіональному вимірі.

Далі доцільно розглянути основні наукові підходи до класифікації туристично-рекреаційних ресурсів.

Таблиця 1.1

Наукові підходи до визначення поняття

«Туристично-рекреаційні ресурси»

№	ПІБ науковця	Критерії поділу	Класифікація туристичних ресурсів
1.	М. Труасі	поділ туристичних ресурсів на створені та не створені працею людини	1. природні – як "потенційний туристичний капітал", 2. туристичні ресурси, створені працею людини, 3. додаткові (інфраструктура, туристичні зручності тощо)
2.	П. Дефером	туристичні ресурси – це сукупність усіх природних елементів, особливостей людської діяльності або товарів, що виробляються та можуть спонукати до здійснення мандрівки, не пов'язаної з комерційною метою	1. гідром (водні об'єкти), 2. фітом (земля, природа), 3. літом (створені працею людини), 4. антром (нематеріальні види людської діяльності)
3.	Х. Кріппендорф	особливу роль відіграють такі природні ресурси як: клімат, пейзаж, топографія, флора та фауна, географічне розташування	1. компонентів природного середовища (кліматичних, водних, лісових тощо), 2. функціонального призначення, 3. ступеня вивченості та оцінки
4.	Всесвітня туристична організація (UNWTO)	туристичні ресурси розглядаються як загальна основа для розвитку туристичного виду діяльності	1. природні багатства; 2. енергетичні багатства; 3. людський фактор (демографічний та культурологічний аспекти); 4. інституційні, юридичні та адміністративні аспекти; 5. соціальні аспекти, рівень та

			традиції в сфері освіти, охорони здоров'я та відпочинку; 6. різноаспектні блага та послуги, транспорт, зв'язок, інфраструктура сфери відпочинку та розваг; 7. економічна та фінансова діяльність
5.	Н.П. Крачило		1. природні, 2. культурно-історичні, 3. соціально-економічні
4.	О.О. Бейдик	Розглядаються як чинник впливу на територіальну організацію та спеціалізацію рекреаційної діяльності	1. природні (кліматичні, орографічні, водні, спелеоресурси, бальнеологічні); 2. природно-антропогенні ресурсів (природні та біосферні заповідники, національні парки, заказники, ботанічні сади та ін.) 3. суспільно-історичні РТР 4. об'єкти рангу суперточка-тур
5.	Є.М. Бистров та М.Г. Воронова	туристичні ресурси подаються як ресурси туристичної сфери дестинації поруч з ресурсами – як факторами виробництва	1. природні, такі, що формують туристичну цікавість 2. інфраструктурні
6.	О.О.Любвіцева	Туристичні ресурси виступають мотиваційною підставою для вибору туристичного продукту за різними ознаками	1. природні, 2. інфраструктурні 3. культурно-історичні
7.	ЗУ «Про туризм»	ресурси відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста;	1. природно-кліматичні, 2. оздоровчі, 3. історико-культурні, 4. пізнавальні 5. соціально-побутові

Джерело: складено автором

Згідно з законодавством України [1, 2] частина найатрактивніших та унікальних туристичних ресурсів повинна знаходитися на особливому режимі охорони, обмежуючи доступ до них. Проте в Законі не вказано, які ресурси можуть бути віднесені (природні, культурно-історичні тощо), якою повинна бути територія, що знаходиться під особливим статусом охорони. Також немає чіткого визначення понять природних, культурно-історичних та соціально-економічних туристичних ресурсів. Це ще більше обумовлює появу різноманітних класифікацій та трактувань.

1.3. Класифікація історико-культурних ресурсів території

Історико-культурний потенціал, що охоплює матеріальні та духовні надбання народу, відіграє важливу роль у формуванні світогляду суспільства та задоволенні його потреб, зокрема й туристичних. У багатьох розвинених країнах світу ці ресурси активно залучаються до туристичної діяльності та розглядаються як джерело економічної вигоди через розвиток індустрії туризму.

Відповідно до Закону України «Про туризм», туристичні ресурси визначаються як сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів певної території, що спрямовані на задоволення різноманітних потреб туристів [1].

Водночас законодавство не містить детальної класифікації ресурсів, зокрема історико-культурних. У зв'язку з цим у наукових дослідженнях доцільно спиратися на підходи провідних учених. У такому контексті історико-культурні туристичні ресурси розглядаються як сукупність об'єктів матеріальної та духовної культури, створених у процесі історичного розвитку певної території, а також пов'язаних із нею подієвих, етнографічних, пізнавальних, біографо-соціальних та рекреаційних ресурсів. Усі вони становлять об'єкти туристичного інтересу та можуть використовуватися в екскурсійній діяльності.

До основних складових історико-культурних рекреаційних ресурсів належать пам'ятки історії, архітектурні об'єкти різних епох, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні культурні споруди, об'єкти спорту та інші елементи культурної спадщини.

Класифікація історико-культурних ресурсів може здійснюватися за різними критеріями, зокрема за генезисом (походженням) та ступенем рухомості, що дозволяє більш системно аналізувати їх структуру та туристичний потенціал (див. рис. 1.2, 1.3).

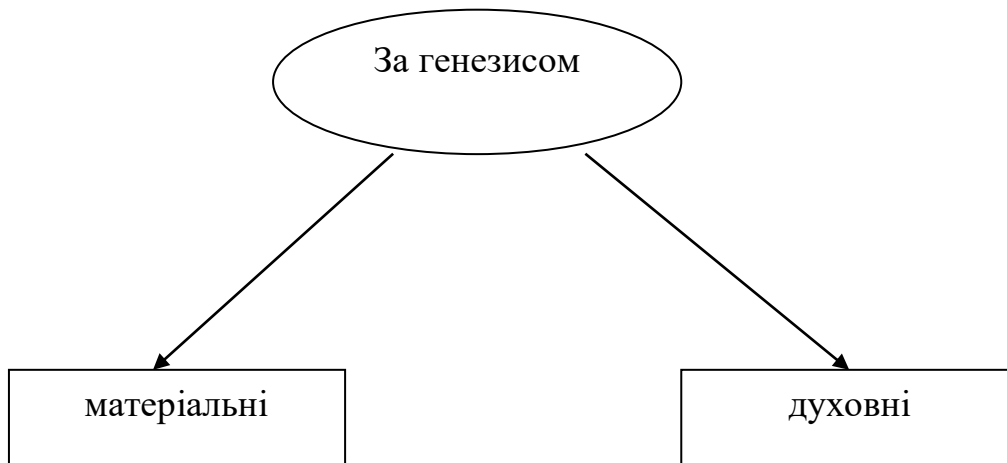

Рис. 1.2 Класифікувати історико-культурні ресурсів за генезисом

Матеріальна складова охоплює сукупність засобів виробництва та інших матеріальних цінностей суспільства на різних етапах його історичного розвитку. Натомість духовна складова включає досягнення суспільства у сфері освіти, науки, мистецтва, літератури, а також у системі організації державного і суспільного життя, праці та побуту.

У структурі культурно-історичних об'єктів провідне місце займають пам'ятки історії та культури, які характеризуються високим рівнем привабливості й виступають основним засобом задоволення культурно-пізнавальних потреб населення.

Пам'ятками історії та культури вважаються споруди, пам'ятні місця та предмети, пов'язані з визначними історичними подіями, розвитком суспільства і держави, а також зразки матеріальної та духовної творчості, що мають історичну, наукову, художню або іншу культурну цінність.

Наукова класифікація пам'яток відображає сформовану систему державного обліку цього виду ресурсів, враховує потреби практичного використання та передбачає врахування специфіки кожної категорії. Залежно від основних ознак пам'ятки історії та культури поділяються на п'ять основних видів. Далі розглянемо найбільш типові об'єкти кожного з них [42].

Наукова класифікація пам'ятників як історико-культурних об'єктів

№	Види пам'ятників	характеристика
1.	Пам'ятники історії	відносять будівлі/споруди, пам'ятні місця й предмети, пов'язані з найважливішими історичними подіями в житті народу, розвитком суспільства й держави, революційним рухом, визвольним рухом, війнами, а також з розвитком науки й техніки, культури й побуту народу, з життям видатних політичних, державних діячів, народних героїв, діячів науки, літератури й мистецтва.
2.	Пам'ятники археології	відносятьце городища, кургани древніх поселень, укріплень, виробництв, каналів, древні місця поховань, кам'яні статуї, наскальні зображення, стародавні предмети, ділянки історико- культурного шару древніх населених пунктів
3.	Пам'ятники містобудування й архітектури	найбільш характерні для пам'ятників містобудування й архітектури наступні об'єкти: архітектурні ансамблі й комплекси, історичні центри, квартали, площі, вулиці, залишки древнього планування й забудови міст і інших населених пунктів, спорудження цивільної, промислової, військової, культової архітектури, народного зодчества, а також пов'язані з ними добуток монументального та садово-паркового мистецтва
4.	Пам'ятники мистецтва	належать добуток монументального, образотворчого, декоративно-прикладного й інших видів мистецтва
5.	Документальні пам'ятники	це акти органів державної влади й органів державного керування інші письмові й графічні документи, кінофотодокументи й звукозаписи, а, також древні й інші рукописи й архіви, записи фольклору й музики, рідкі друковані видання

Джерело : складено автором

За ознакою рухомості історико-культурні ресурси поділяються на дві основні групи: нерухомі та рухомі (див. рис. 1.3).

З позицій пізнавально-культурної рекреації важливо зазначити, що рухомі пам'ятки виступають як самостійні об'єкти, які можуть існувати як окремо, так і у складі групових зібрань.

Використання нерухомих пам'яток у рекреаційній діяльності зазвичай передбачає відвідування музеїв, бібліотек та архівів, де такі об'єкти зосереджуються і стають доступними для ознайомлення та вивчення.

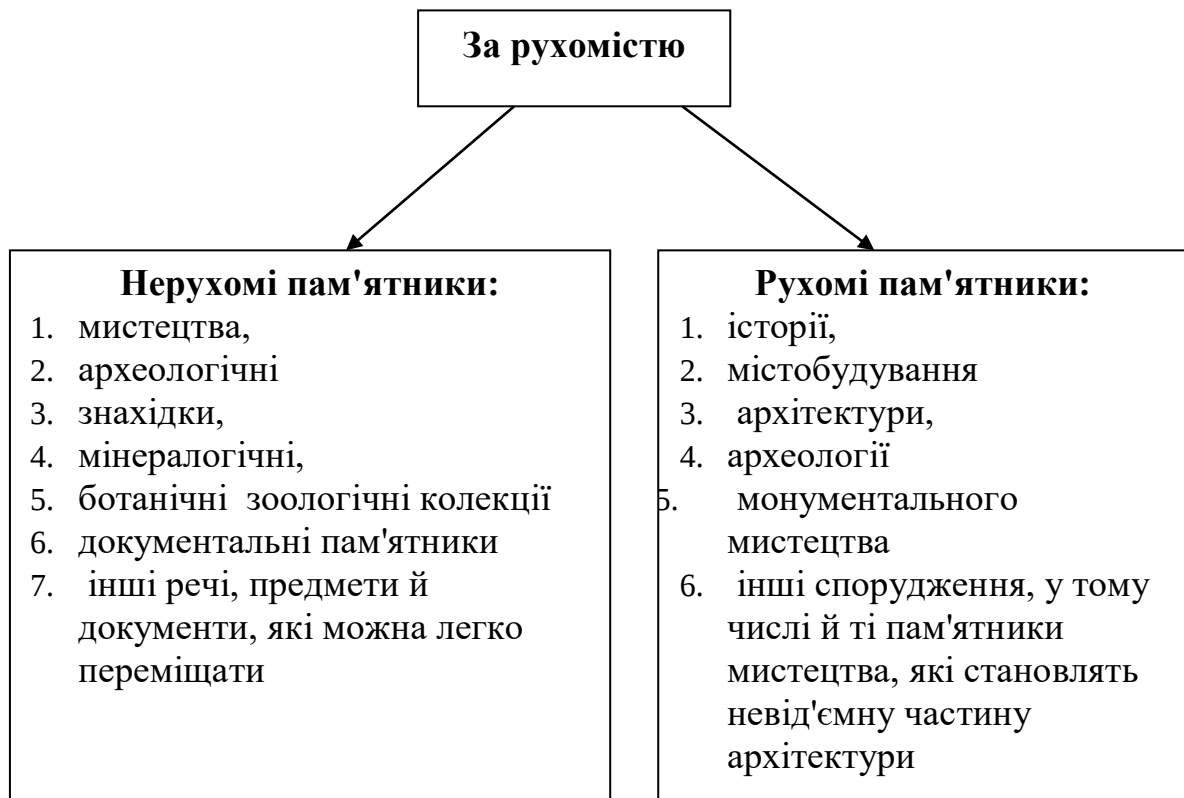

Рис. 1.3. Класифікувати історико-культурні ресурсів за рухомістю

Джерело: розроблено автором

Окремі дослідники [42] пропонують розширену типологію історико-культурних ресурсів, виділяючи додаткові категорії.

1. Пізнавальні ресурси.

До цієї групи належать соціальні та природні об'єкти, явища й події, пов'язані з конкретною територією та її історією. Особливе місце займають локації, що асоціюються з життям і діяльністю або перебуванням видатних діячів культури, науки й політики, зокрема письменників, художників та громадських діячів.

2. Подієві ресурси.

Це динамічний елемент туристичної привабливості територій, який формує туристичні потоки через організацію або проведення різноманітних подій. Подієвий туризм охоплює культурні, розважальні, спортивні та ділові заходи, що мають виражений рекреаційно-пізнавальний характер. До них відносять фестивалі, свята, карнавали, спортивні змагання, виставки, форуми,

модні покази тощо. Класифікацію подієвих ресурсів часто здійснюють за тематикою заходів.

3. Етнографічні ресурси.

Це складова історико-культурного потенціалу, що відображає національну самобутність і традиційну культуру. Вони включають звичаї, обряди, свята, народні ремесла, традиційну кухню, одяг, житло, танці та інші елементи нематеріальної культурної спадщини, які формують етнокультурний образ території.

4. Біографо-соціальні ресурси.

Ця категорія охоплює об'єкти та місцевості, пов'язані з життєвим шляхом визначних особистостей — місця народження, діяльності, перебування, смерті або поховання. Вони становлять окремий сегмент історико-культурних ресурсів і мають значний меморіальний та пізнавальний потенціал.

5. Рекреаційні ресурси.

До них відносять культурні установи та заклади, що забезпечують задоволення пізнавальних і дозвілєвих потреб туристів і місцевого населення. Це музеї, картинні галереї, виставкові зали, театри, кіно- і концертні майданчики, філармонії, планетарії, цирки та інші об'єкти культурної інфраструктури, які виконують функції збереження, демонстрації та популяризації культурних цінностей.

Висновки до розділу 1.

У розділі розглянуто основні напрями екскурсійної діяльності та здійснено аналіз структури історико-культурного потенціалу туристичної дестинації.

Екскурсію в роботі визначено як туристичну послугу тривалістю від 45 хвилин до 24 годин, що реалізується у супроводі гіда-екскурсовода за заздалегідь розробленим і затвердженим маршрутом.

На ринку екскурсійних послуг функціонують різні типи організацій (виробники власного продукту, посередники, постачальники, торговельні структури), проте туристично-екскурсійні організації, як правило, поєднують декілька функцій. Це розширює їхні можливості щодо створення та впровадження інноваційних і конкурентоспроможних екскурсійних продуктів [42].

Відповідно до Закону України «Про туризм», туристичний потенціал території розглядається як сукупність природних, історико-культурних об'єктів і явищ, а також соціально-економічних і технологічних передумов, необхідних для організації туристичної діяльності за умови дотримання базових принципів туризму [1]. Важливою складовою туристичного потенціалу є туристичні ресурси, які включають природно-кліматичні, оздоровчі, історико-культурні, пізнавальні та соціально-побутові елементи, що забезпечують задоволення потреб туристів.

У роботі історико-культурні туристичні ресурси розглядаються як сукупність об'єктів матеріальної та духовної культури, сформованих у процесі історичного розвитку території, а також пов'язаних із нею подієвих, етнографічних, пізнавальних, біографо-соціальних та рекреаційних ресурсів, які становлять об'єкти туристичного інтересу та можуть бути використані в екскурсійній діяльності.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ДЛЯ РОЗВИТОК ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Аналіз розвитку туристичної інфраструктури Чернівецької області

Чернівецька область (Буковина) розташована на південному заході України та охоплює три природно-географічні зони: лісостепову (Прут-Дністровське межиріччя), передгірську (територія між Карпатами та річкою Прут) і гірську, яка відповідає Буковинським Карпатам.

Площа області становить близько 8,1 тис. км², що дорівнює приблизно 1,3% території України. Адміністративний центр — місто Чернівці, адміністративно-територіальний устрій включає 11 районів. Чернівці часто порівнюють із найкрасивішими європейськими містами завдяки їхній архітектурній спадщині та культурному середовищу.

Відстань від обласного центру до Києва становить приблизно 650 км. Область межує з Румунією та Молдовою, а також з Івано-Франківською, Тернопільською та Хмельницькою областями. Населення становить близько 935 тис. осіб, середня щільність — 115 осіб/км².

Клімат регіону помірно континентальний: середня температура січня становить близько -6°C , липня — $+17^{\circ}\text{C}$. Річна кількість опадів коливається в межах 650–750 мм.

Природно-рекреаційний потенціал області представлений 243 об'єктами природно-заповідного фонду. Серед них — Національний природний парк «Вижницький», заказники державного та місцевого значення, пам'ятки природи, ботанічний сад і дендропарки Чернівецького національного університету, а також парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва та заповідні урочища (див. додаток В).

Транспортна інфраструктура включає залізничні та автомобільні шляхи. Загальна довжина залізниць становить близько 460 км, а мережа автошляхів із твердим покриттям — приблизно 3 тис. км. Основним транспортним вузлом є місто Чернівці, також функціонує аеропорт.

Важливу роль у соціально-економічному розвитку регіону відіграють лісові ресурси. Ліси займають близько 258 тис. га, домінуючими породами є ялина, бук, ялиця та дуб. Середній вік лісових насаджень становить близько 60 років.

Мінерально-ресурсна база включає родовища мінеральних вод і лікувальних грязей у Глибоцькому, Сторожинецькому, Путильському та Вижницькому районах. На території області функціонує курорт «Брусниця», відомо понад 60 джерел мінеральних вод різних типів, подібних до «Мацеста», «Боржомі» та «Нафтуса». Ґрунтовий покрив представлений переважно буроземами та дерново-підзолистими ґрунтами.

Регіон також багатий на корисні копалини будівельної сировини (гіпс, ангідрит, мергелі, вапняки, піски), а також перспективні поклади вуглеводнів і прояви рудної мінералізації (золото, мідно-колчеданні та поліметалічні руди).

Чернівецька область характеризується значним рекреаційним потенціалом і є багатопрофільним регіоном для літнього й зимового, гірсько-спортивного та пізнавально-оздоровчого туризму. Сприятливі природно-кліматичні умови та ресурсна база формують високий рівень туристичної привабливості як для внутрішніх, так і для іноземних туристів.

Розвиток туристичної сфери регіону визначається показниками в'їзного, виїзного та внутрішнього туризму, які в сукупності формують національний і міжнародний туристичний обіг. Динаміку туристичних потоків Чернівецької області подано в табл. 2.1.

Отже, згідно отриманої інформації можна стверджувати, що загальна кількість туристів у 2018 році істотно збільшилась і досягла максимальних показників за останні 8 років. Це свідчить про позитивну динаміку.

Таблиця 2.1

Динаміка туристичних потоків Чернівецької області, 2012-2018 рр.

Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності, усього	у тому числі			
	К-ть туристів обслугованих суб'єктами тур. д-сті, усього	К-ть іноземних туристів	К-ть туристів – громадян України, які виїжджали за кордон	К-ть внутрішніх туристів
2012	18874	552	13856	4466
2013	18578	461	15056	3061
2014	16560	83	14480	1997
2015	15662	106	13728	1828
2016	19415	112	16204	3099
2017	20341	82	19098	1161
2018	29562	137	24375	5050

Джерело [20]

Динаміку внутрішніх, в'їзних та виїзних туристів подано на рис. 2.1.

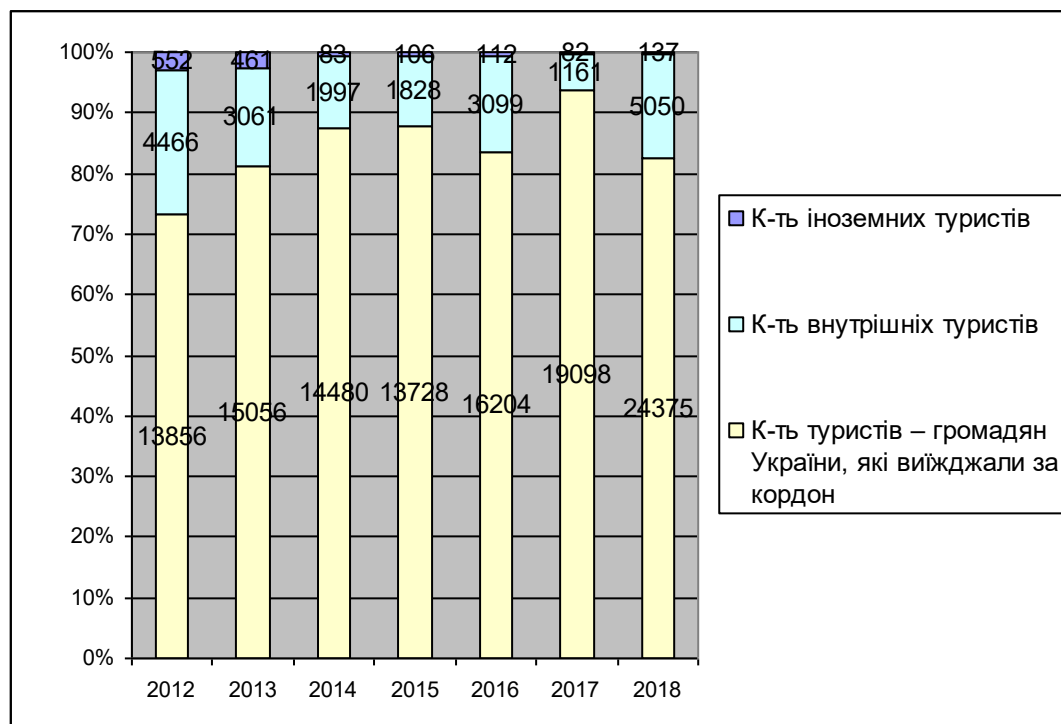

Рис. 2.1. Динаміка внутрішніх, в'їзних та виїзних туристів

Джерело [20]

Аналіз даних щодо в'їзного туризму свідчить про зростання кількості іноземних туристів порівняно з 2017 роком. Водночас цей показник не досяг

рівня 2012–2013 років. Однією з ключових причин такої динаміки є нестабільна політична та економічна ситуація в Україні.

Показники внутрішнього туризму демонструють стійку позитивну динаміку. Спостерігається суттєве зростання кількості внутрішніх туристів — майже у два рази порівняно з попередніми періодами. Така тенденція значною мірою зумовлена, зокрема, впливом інфляційних процесів, що стимулюють переорієнтацію туристичних потоків усередині країни.

Вітчизняні туристи за сприяння туристичних організацій здійснювали подорожі до 51 країни світу. Основними країнами-лідерами за кількістю прийнятих туристів стали: Болгарія — 8,7 тис. осіб, Туреччина — 6,1 тис. осіб, Єгипет — 5,1 тис. осіб та Греція — 1,0 тис. осіб (див. рис. 2.2).

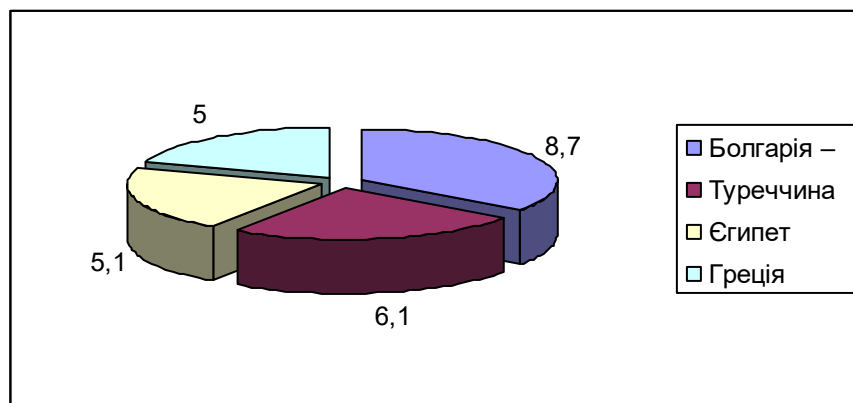

Рис. 2.2 Країнами-лідерами з прийому українських туристів у 2018 р.

Джерело: розроблено автором на основі [20]

При характеристиці внутрішніх туристичних потоків перше місце слід надати Київській області, з якої у 2018 році прибуло близько 26% туристів. Наступна область - Миколаївська (12,7%), далі йдуть Вінницька (11,41%), Дніпропетровська (5,77%) і Львівська (5,11%) області. (Див. Рис. 2.5)

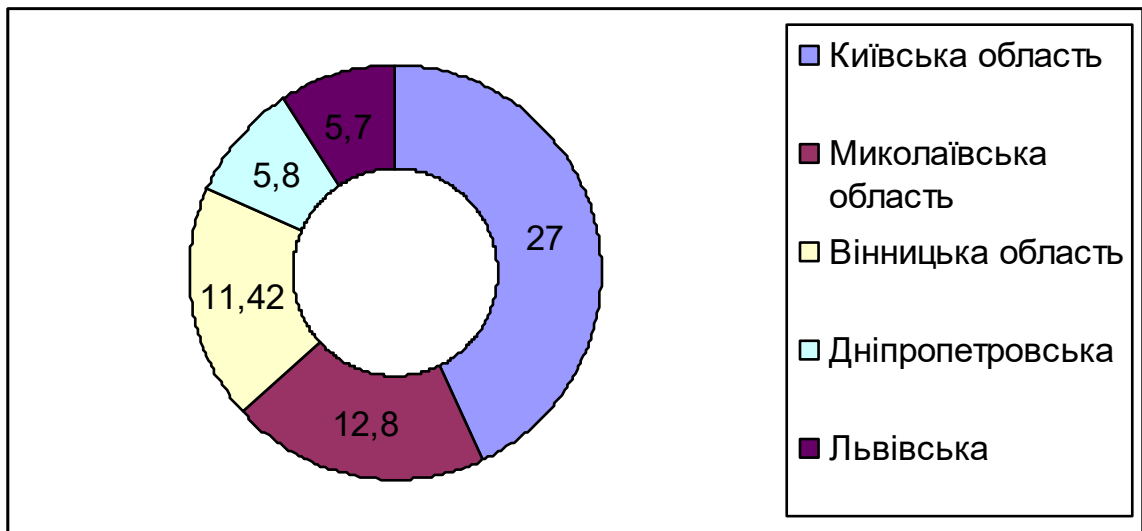

Рис. 2. 4. Характеристика внутрішніх туристичних потоків у Чернівецькій області за 2018 рік

Джерело: розроблено автором на основі [20]

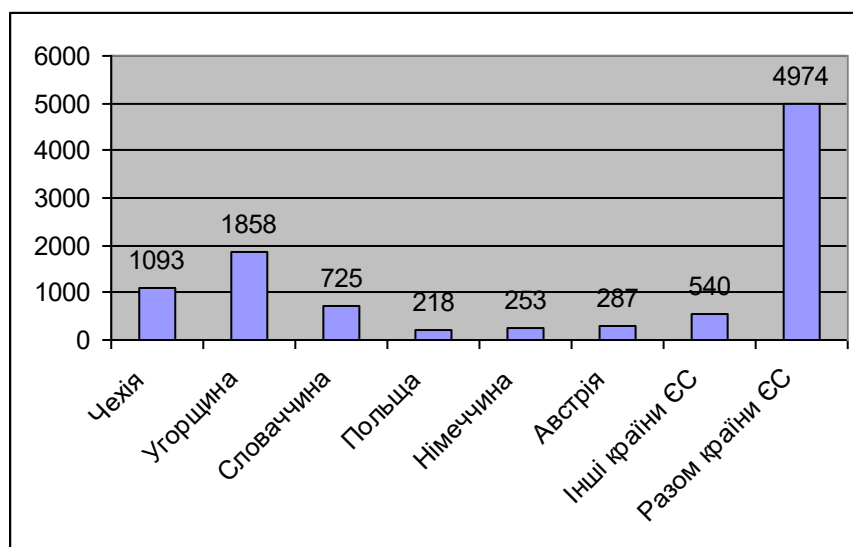

Рис. 2.3. Структура в'їзного туристичного потоку до Чернівецької області за країнами, 2018 р.

Джерело: розроблено автором на основі [20]

Станом на 2018 рік у Чернівецькій області функціонувало 99 садиб сільського (зеленого) туризму, що свідчить про поступовий перерозподіл у структурі сфери гостинності на користь альтернативних і малих форм розміщення [20].

На 01.01.2019 р. туристичні послуги в регіоні фактично надавали 123 суб'єкти туристичної діяльності, серед яких 33 туроператори та 90

турагентів. В області також офіційно діяло 99 сільських приватних садиб, найбільша концентрація яких спостерігалася у Вижницькому, Путильському та Хотинському районах [20].

Водночас, за даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, станом на 28.10.2018 р. в області функціонувало 121 суб'єкт туристичної діяльності, з них 43 туроператори та 78 турагентів [20].

Розвинений туристичний потенціал Чернівців сприяв активному формуванню індустрії гостинності. Наприкінці 2018 року в місті працювало понад 30 готелів, серед яких 4 великі заклади на 1171 ліжко-місце. До провідних готелів належать «Черемош», «Буковина», «Турист» і «Київ», на які припадає понад половину загального номерного фонду міста. Останніми роками спостерігається зростання кількості місць розміщення за рахунок відкриття малих приватних готелів та апартаментів, а також модернізації існуючих об'єктів. Середньорічний рівень завантаженості готелів становить 30–40%.

Попри достатню місткість готельної бази, рівень сервісу та якості послуг у багатьох закладах не повною мірою відповідають європейським стандартам.

Значний природно-рекреаційний потенціал Буковинських Карпат сприяв розвитку туристичної інфраструктури гірських районів. Тут функціонує понад два десятки готелів і туристичних комплексів, розміщених переважно у Вижницькому та Путильському районах.

У регіоні виділяють три основні ареали концентрації туристичної інфраструктури: Вижницько-Підзаричський (район Вижниці та перевалу «Німчич»), Берегометсько-Мигівський (з гірськолижним комплексом «Мигове») та Путильський, що охоплює центральну частину Буковинських Карпат. До провідних об'єктів належать гірськолижні комплекси «Мигово» і «Німчич», готельно-ресторанний комплекс «Гірський узвіз», готель «Ковчег», садиба «Лекече» та інші.

Оздоровчі ресурси регіону також активно використовуються в санаторно-курортній діяльності. Лікувально-оздоровчі послуги надають пансіонати «Черемош» (м. Вижниця) та «Зелені пагорби» (сmt Вижниця), які використовують сприятливі кліматичні умови та природні чинники регіону.

Таблиця 2.2

Колективні засоби розміщування

	Кількість колективних засобів розміщування, од			Кількість місць, од			Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, осіб		
	усього	у тому числі		усього	у тому числі у		усього	у тому числі у	
		готелів та анал-х засобів роз-ня	Спец. засобів роз-ня		готелях та анал-х засобах розміщування	Спец-х засобах роз-ня		готелях та анал-х засобах роз-ня	Спец-х засобах роз-ня
2015	100	91	9	4986	3826	1160	106629	104019	2610
2016	94	87	7	4751	3821	930	107236	103226	4010
2017	86	79	7	4872	3942	930	108664	105637	3027
2018	81	75	6	3993	3285	710	120017	116959	3058

Джерело: [20]

У 2018 році суб'єктами готельного господарства до міського бюджету було забезпечено надходження туристичного збору в сумі 354 тис. грн, що на 95,8 тис. грн (або 137,1%) більше порівняно з 2017 роком.

Таблиця 2.3

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку

	Кількість закладів, од		У них місць, од		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі заклади оздоровлення ¹	усього	у тому числі у закладах оздоровлення ¹	усього	у тому числі у закладах оздоровлення
2015	493	19	3338	2553	28414	3727
2016	492	16	2181	1696	29418	3521
2017	483	16	2427	1642	31867	3346
2018	473	11	1431	1046	30560	1817
2019	462	12	1499	1099	30865	1883

Джерело : [20]

Туристична інфраструктура області також включає дитячі заклади оздоровлення та відпочинку (див. табл. 2.3). Як свідчать дані таблиці, протягом останніх п'яти років спостерігається скорочення їх кількості на 31 заклад. Водночас більш тривожною є тенденція до зменшення чисельності дітей, охоплених оздоровленням і відпочинком у літній період: цей показник знизився більш ніж удвічі (див. рис. 2.5).

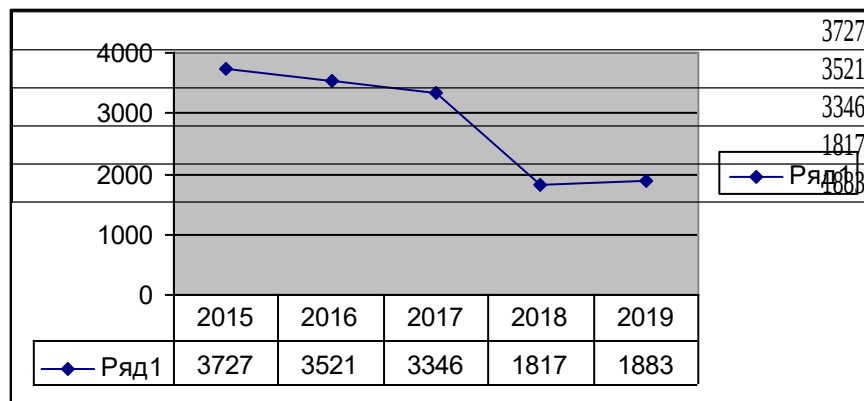

Рис. 2.5. Динаміка чисельності дітей, відпочиваючих у оздоровчих закладах Чернівецької області у літній період 2015-2019 рр.

Джерело: розроблено автором

Аналіз даних таблиці 2.4 свідчить про тенденцію до поступового скорочення кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Чернівецькій області порівняно з 1995 роком. У цей період було ліквідовано будинки та пансіонати відпочинку, а також санаторії-профілакторії. Загальна кількість санаторіїв і пансіонатів із лікуванням також зменшилася майже вдвічі.

Водночас така динаміка може пояснюватися не лише скороченням мережі закладів, але й їхнім функціональним перепрофілюванням. Зокрема, частина традиційних оздоровчих установ могла трансформуватися у сучасні формати сфери гостинності — спа-центри, готельно-рекреаційні комплекси або апарт-готелі, які більше відповідають сучасним запитам споживачів туристичних послуг.

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади

	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них місць, тис.	всього	у них місць, тис.
1995	9	1,4	7	0,6	3	0,6	54	5,1
2015	6	1,2	–	–	–	–	16	1,7
2016	4	0,6	–	–	–	–	14	1,3
2017	5	0,7	–	–	–	–	13	1,6

Джерело : [20]

В області діє Програма розвитку туризму в Чернівецькій області на 2016–2020 роки, затверджена рішенням IV сесії VII скликання від 15 березня 2016 року №20-4/16. Програма передбачає реалізацію комплексу заходів, спрямованих на вдосконалення системи управління туристичною галуззю, зміцнення її матеріально-технічної бази, створення умов для реалізації інвестиційних проєктів, а також нарощування обсягів туристичних послуг за рахунок розвитку в'їзного та внутрішнього туризму.

Окрему увагу приділено розвитку сільського зеленого туризму, підвищенню якості та розширенню асортименту туристичних послуг, ефективнішому використанню рекреаційних ресурсів та об'єктів історико-культурної спадщини, покращенню транспортного обслуговування, а також формуванню якісної рекламно-інформаційної продукції.

Останні роки характеризуються позитивною динамікою зростання кількості туристів, що обслуговуються в регіоні. Це, у свою чергу, сприяє збільшенню обсягів наданих туристичних послуг та надходжень до бюджету. Варто зазначити, що туристична діяльність охоплює понад 100 кодів видів економічної діяльності, включаючи готельний і ресторанний бізнес, роботу туристичних агентств, транспортні послуги, сферу відпочинку та розваг, санаторно-курортне обслуговування, фотопослуги, зв'язок тощо. До доходів від туризму також належать надходження від оренди транспортних засобів,

їх технічного обслуговування і заправки, відвідування музеїв, обміну валют, продажу авіаквитків та інших супутніх послуг.

З метою посилення маркетингової політики та підвищення туристичної привабливості області здійснюється активне просування регіонального туристичного продукту. Зокрема, підготовлено та поширено низку інформаційно-реklamних матеріалів: фільм про Буковину «З любов'ю до Буковини», промоційний ролик «Котилася торба... або зустріч у просторі без меж», буклет «Туристична Буковина в різноманітті!», рекламні банери «Туристичні маршрути Чернівецької області», а також методичні та презентаційні видання для розвитку туристичної галузі.

Щорічно проводяться інформаційно-туристичні промотури для представників засобів масової інформації з різних регіонів України, що сприяє популяризації туристичних можливостей Буковини.

Для підвищення рівня інформованості туристів у 2018 році в місті Вижниця відкрито туристично-інформаційний центр, який надає консультаційні послуги туристам та суб'єктам туристичної діяльності.

2.2. Діагностика стану розвитку туризму Чернівецької області за видами

Туристична галузь Буковини в останні роки демонструє активний розвиток і зростання інтересу як з боку внутрішніх, так і іноземних туристів.

Упродовж 2012–2018 років на території області було апробовано низку нових туристичних маршрутів, серед яких: «Святині знакових подій Буковини», «11 мандрівок Буковиною», «Святий Миколай любить всіх», «У гості до Івана», «Вода і кам'яні велетні», «Монастирями Буковини», а також туристично-спортивний похід «Дністровські барви» і маршрут «Дністер — ріка величної історії». Крім того, на базі ДП «Берегометське МЛГ» та ДП

«Путильське ЛГ» було розроблено перший маршрут, що поєднує Вижницький і Путильський райони.

Поєднання природного різноманіття та багатой історико-культурної спадщини дає змогу виділити в межах Чернівецької області кілька територіально-таксономічних одиниць із різною туристично-рекреаційною спеціалізацією (див. рис. 2.6).

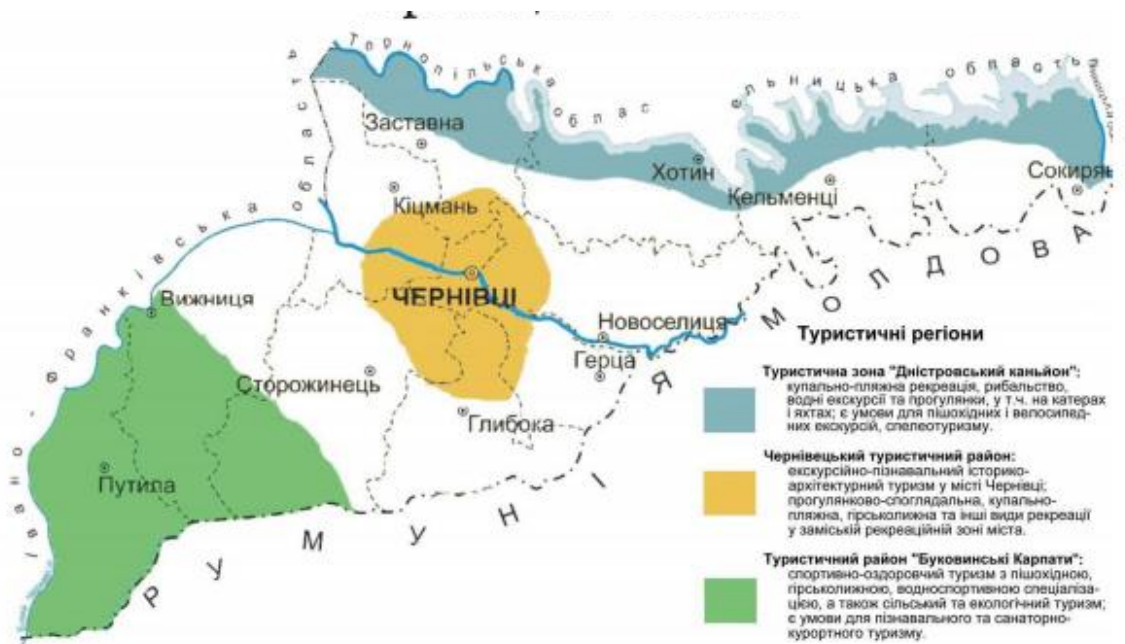

Рис. 2.6. Туристичні регіони Чернівецької області

Джерело: [34]

У структурі туристично-рекреаційного районування Чернівецької області доцільно виокремити такі основні територіальні одиниці:

- Чернівецький туристичний район, який охоплює туристичний вузол «Чернівці» та зону заміської рекреації, що поширюється на прилеглі території сусідніх адміністративних районів;
- туристичний район «Буковинські Карпати», розташований у межах гірської частини Чернівецької області та охоплює територію Путильського району, а також гірські частини Вижницького і Storozhynets'кого адміністративних районів;
- туристична зона «Дністровський каньйон», що простягається каньйоноподібною долиною річки Дністер у межах Заставнівського,

Хотинського, Кельменецького та Сокирянського районів. До її складу входить туристичний центр «Хотин»;

– окремі туристичні пункти, які можуть використовуватися для рекреаційних потреб або включатися до екскурсійних маршрутів.

Далі доцільно розглянути рекреаційно-функціональну оцінку туристичних регіонів Чернівецької області (див. Таблицю 2.5).

Таблиці 2.5

**Рекреаційно-функціональна оцінка туристичних регіонів
Чернівецької області, за бальною шкалою (max – 10 б.)**

Види туристично- рекреаційної діяльності	Територіальні таксономічні одиниці			
	Чернівецький турист. район		Туристичний район «Буковинські Крапати»	Туристична зона «Дністровський каньйон»
	Турист. вузол «Чернівці»	Зона заміської рекреації		
Купально-пляжна	2	4	2	8
Прогулянково-споглядальна	5	5	9	6
Екскурсійно-пізнавальна	10	3	6	9
Природознавчо-екологічна	4	4	8	6
Пізнавально-етнографічна	4	-	8	3
Бальнеологічна	-	-	5	-
Гірськолижна	-	5	7	-
Скелелазіння	-	-	8	4
Спелеологічна	-	-	2	6
Спортивна пішохідна	-	-	7	5
Сплав по річках у т.ч. по гірських	-	-	8	6
Рибальство та мисливство	-	4	6	7
Водно-технічна	-	-	-	6

Джерело [34]

1. Чернівецький туристичний район.

1.1. Чернівецький туристичний район включає туристичний вузол «Чернівці» та зону заміської рекреації, що поширюється на прилеглі території сусідніх адміністративних районів в радіусі 18 км від центру міста.

Район має дві виражені спеціалізації: Чернівці є провідним в Україні центром пізнавального туризму, а зона заміської рекреації спеціалізується на активному відпочинку на лоні природи (прогулянково-споглядальна, купально-пляжна та гірськолижна рекреація, різноманітні розваги та ін.) [36].

Туристичний вузол «Чернівці» охоплює територію столиці Буковини. Місто розташоване на пагорбах долини річки Прут на межі Прут-Дністровського межиріччя та Передкарпатського передгір'я. Завдяки цьому лівобережна частина Чернівців належить до Східноєвропейської рівнинної країни, а основна частина обласного центру з правого берега Прута – до Карпатської гірсько-складчастої країни.

Місто має фокусне положення в регіоні, а тому слугує транспортним вузлом і відправною точкою у заміських екскурсіях по Чернівецькій області. Туристичний потенціал міста зумовлений насамперед наявністю великої кількості пам'яток містобудування різних архітектурних стилів (класицизм, запізнілий класицизм, неоренесанс, необароко, віденська сецесія, ар-деко та конструктивізм) і багатою культурною спадщиною.

Місто має багату культурну спадщину. Впродовж віків Чернівці сформувались як багатонаціональне місто з толерантною атмосферою, яке стало колыскою митців різних культур.

Отже, **пізнавальний туризм** у Чернівцях має усі передумови для свого розвитку. Крім того місто може використовуватись як база для здійснення заміських автобусних екскурсій по теренах Чернівецької області. У цьому випадку пізнавальні туристи здійснюють одноденні (в окремих випадках дводенні) виїзди автобусним транспортом із використанням існуючої мережі автошляхів до заміських екскурсійних об'єктів, розміщуються у готелях м. Чернівці харчуються у ресторанах при готелях або тих, що знаходяться на маршрутах екскурсій. Тобто, розвиток пізнавального туризму можливий без значних капіталовкладень із використанням існуючої матеріально-технічної бази та потребує лише організаційних і маркетингових заходів.

1.2. Зона заміської рекреації Чернівецького туристичного району поширюється на прилеглі території сусідніх з обласним центром адміністративних районів в радіусі 18 км від центру Чернівців. Вона розташована на залісених південних схилах Хотинської височини з найвищою для рівнинної частини України точкою – 515 м на горі Берда. У межах заміської зони рекреації частково розташований Чернівецький регіональний ландшафтний парк.

Зона заміської рекреації розрахована на відпочинок і оздоровлення насамперед чернівчан. Проте її досить розвинута матеріально-технічна база може бути використана й для туризму. Однак її рекреаційні ресурси (передгір'я, лісові масиви та озера) недостатньо привабливі для туристів. Тому заміська рекреаційна зона не може самостійно здійснювати туристичну діяльність. В обслуговуванні туристів вона цілком і повністю «зав'язана» на обласному центрі. Наприклад, організація активного дозвілля для туристів, які відвідують Чернівці з екскурсійною програмою, або їх розміщення.

2. Туристичний район «Буковинські Карпати». Сюди входить вся територія Путильського та гірські частини Вижницького і Сторожинецького адміністративних районів. Цікавими для туристів є місто Вижниця, с.м.т. Путила, с.м.т. Берегомет та ін. Привабливі з точки зору туристсько-рекреаційного освоєння внутрішнє Путильське низькогір'я, перевали Німчич і Шурдин та ін. Район має виражену **спортивно-оздоровчу** спеціалізацію з пішохідним, гірськолижним і водними видами спортивної рекреації, а також розвинутий **сільський зелений і екологічний туризм**. Тут є умови для розвитку **санаторно-курортного та пізнавального туризму** [36].

Гірський рельєф у поєднанні зі сприятливими кліматичними умовами створює передумови для розвитку як літніх, так і зимових видів активного відпочинку:

пішохідного, гірськолижного; для альпінізму придатні скельні утворення Буковинських Карпат, як то скеля «Соколине око» та ін.

До великих річок гірського характеру, що протікає районом, належить Черемош. Річка створює широкі можливості для організації маршрутів **водноспортивного та екстремального туризму**, насамперед для сплаву на каяках і каное.

До цікавих природних об'єктів, придатних для **природознавчих екскурсій**, належать: печера Олекси Довбуша – відважного народного ватажка 30–40 років XVIII ст.; дивовижні скельні утворення Соколине око та Протяте Каміння; річка Смугарів з Буковинськими водоспадами. Там, де хребет Ракова прорізає річка Путила, височіє скеля Кам'яна Багачка, або Заклята скеля, про яку на Путильщині дотепер живе легенда.

В організації **екологічного туризму** значна роль відводиться національному природному парку «Вижницький», територією якого розроблені маршрути екотуризму. В с.м.т. Берегомет можна відвідати еколого-просвітницький центр та зону стаціонарної рекреації парку.

Привабливими для туристів є **етнографічні** особливості району, що знаходиться в межах Гуцульщини. Кілька гуцульських фестивалів проходять у Вижниці та Путилі. В с.м.т. Путила щорічно відбуваються традиційні проводи пастухів на полонини. виходу на полонину – «Полонинська ватра». У цей день пастухи збирають отари і відправляються у верхів'я гір, де вони пробудуть до осені. Головним символом свята є величезна ватра, адже цього дня вогонь запалиться на 30 полонинах і буде підтримуватися там аж до завершення літування.

Путила є місцем проведення мистецького фестивалю «Шовкова косиця» та фестивалю сиру, в с. Підзахаричі щорічно проводиться фестиваль гумору «Захарецький гарчик».

З архітектурних пам'яток району виділяються дерев'яні храми Буковинських Карпат: церква Різдва Пресвятої Богородиці – найстаріший дерев'яний храм у Буковинських Карпатах. та дерев'яна церква Св. Дмитра та багато інших.

Значного розвитку у районі набув **сільський зелений туризм**. Більше половини садиб Чернівецької області розташовані у Буковинських Карпатах. Тут виділяються два ареали їх зосередження: Чорногузько-Розтоцький та Путильський. Найбільше садиб знаходиться у селах, що розташовані неподалік від перевалу «Німчич» – Виженці, Розтоках та ін.

Проаналізувавши туристсько-рекреаційні можливості району можна зробити висновок, що Буковинські Карпати мають значний невикористаний потенціал. Його освоєння гальмується кількома несприятливими чинниками: слабким розвитком туристичної індустрії; незадовільним станом природи через недостатній рівень природоохоронних заходів; слабкий розвиток дорожньої інфраструктури та незадовільний стан доріг; відсутність продуманої маркетингової політики, яка б працювала на район в цілому. Ця проблема потребує удосконалення місцевою владою Програми розвитку туризму у Чернівецькій області, особливо в частині розвитку інфраструктури, інвестиційних проектів і маркетингових заходів.

3. Туристична зона «Дністровський каньйон»

Дністровська туристсько-рекреаційна зона простягається вздовж долини річки Дністер у межах Заставнівського, Хотинського, Кельменецького та Сокирянського адміністративних районів. Основною спеціалізацією території є купально-пляжна рекреація, рибальство, водні екскурсії та прогулянки, зокрема на катерах і яхтах. Також створені сприятливі умови для розвитку пішохідного та велосипедного туризму, а в окремих локаціях — спелеотуризму [36].

Дністер і його долина є унікальним природним комплексом. Русло річки характеризується значною звивистістю, а на вигинах формуються зручні для відпочинку піщано-галькові пляжі.

У межах зони зосереджено значну кількість природних і культурно-історичних пам'яток. Важливе місце займають сакральні об'єкти. Серед них — Свято-Іоанно-Златоустівська церква (1765 р.) і монастир у с. Хрещатик, на території якого розташоване джерело мінеральної води. У с. Василів

виявлено залишки печерного монастиря. Архітектурною пам'яткою є Покровська церква та дзвіниця (1791 р.) у с. Репужинці. Поблизу с. Непоротове знаходиться Галицький печерний монастир (XIII–XX ст.).

Серед природних об'єктів туристичного інтересу виділяються численні печери вздовж долини Дністра: Скитська, Баламутівська, Дуча, Полякова Дуча, Змієва та інші. У Кельменецькому районі розташовані унікальні геологічні утворення — товтри, відомі як «Шишкові горби», які є грядою вапнякових останців заввишки до 40 м над навколишнім плато та мають статус пам'ятки природи.

Важливим туристичним центром зони є місто Хотин. Тут розташована Хотинська фортеця — видатна пам'ятка оборонної архітектури Східної Європи, що має статус історико-архітектурного заповідника та входить до переліку «семи чудес» України. Історично фортеця пов'язана з низкою визначних подій, серед яких особливе місце посідає Хотинська війна 1621 року, що прославила козацтво та гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного.

Попри значний потенціал, туристичні ресурси Дністровської зони тривалий час використовувалися недостатньо активно. Останніми роками спостерігається поживлення туристичної діяльності та поява нових об'єктів інфраструктури. Найбільша концентрація готельних закладів зосереджена в місті Хотин. У с. Репужинці функціонують бази відпочинку «Здоров'я» та «Буковий гай». У с. Дністрівка діє яхт-клуб, який організовує водні прогулянки. На узбережжі водосховища поблизу с. Непоротове розташовані рекреаційні комплекси, зокрема «Чайка на Дністрі», а біля с. Ломачинці — водно-рекреаційний комплекс «Услад».

У Подністров'ї також розвивається сільський зелений туризм: функціонує понад десяток садиб, зосереджених переважно на території Хотинщини. Найбільша їх кількість спостерігається у с. Рашків, а також у населених пунктах уздовж берегів Дністровського водосховища, зокрема поблизу Вороновицького меандрового вузла.

4. Туристичні пункти Чернівецької області.

В області виділяються кілька місць зі значним туристсько-екскурсійним потенціалом. До них можна віднести: Брусницький бальнеологічний туристичний пункт; БілоКриницький, Вашковецький, Банченський культово-релігійні екскурсійні пункти; Подвірнянський спелеологічний екскурсійний пункт та ін.

Отже, серед основних видів туризму Чернівецької області виділяють культурно-пізнавальний, спортивний, сільський, екологічний види. Проте область має потужний туристично-рекреаційний потенціал для розвитку і інших видів туризму.

2.3. Загальна характеристика історико-культурного потенціалу території для розвитку екскурсійної діяльності Чернівецької області

Одним із найбільш перспективних напрямків розвитку туристичної діяльності є пізнавальний. Багата та різноманітна історико-культурна спадщина є основою формування системи різнопланових туристичних маршрутів з метою забезпечення всебічного ознайомлення туристів з окремими сторонами матеріальної та духовної культури територіальних громад.

Чернівецька область володіє багатою історико-культурною спадщиною. Складна та багатогранна історія краю обумовила формування самобутньої багатонаціональної буковинської культури. Різноманітність та неповторність історико-культурного надбання області відображається в численних пам'ятках історії та культури, самобутніх культурних традиціях, народних промислах та ремеслах.

У Чернівецькій області на державний облік взято понад 2080 історико-культурних пам'яток у т. ч. 241 об'єкт (або 11,6 %) – загальнодержавного значення. У кількісному відношенні переважають пам'ятки археології та пам'ятки архітектури і містобудування.

Археологічні пам'ятки є безцінним джерелом для вивчення давньої історії краю. Багатство та різноманіття археологічних об'єктів на території області створює сприятливі передумови для розвитку популярного в світі археологічного туризму [45].

У Чернівецькій області археологічні знахідки виявлені у понад півтори тисячі місцях. Найстаріші з них датуються добою палеоліту. Найбільш цінні об'єкти включені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (777 об'єктів, у. ч. ч. 14 національного значення). Серед них, зокрема, численні неолітичні стоянки, поселення міді та бронзи, ранньозалізного віку і східних слов'ян, поховання (курганні, підплитові, в кам'яних кромлехах, кам'яних саркофагах, язичницькі та християнські), знаряддя праці, різні види зброї, посуд, прикраси, предмети мистецтва (зокрема, литі та різьблені з коштовного та напівкоштовного каменю ікони) тощо [53].

Цікавими туристичними об'єктами є залишки білокам'яного храму XII ст., зруйнованого турками наприкінці XVII ст., у с. Василів (Заставнівський район), феодальних замків XII-XIII ст. в с. Чорнівка (Новоселицький район) та с. Молодія (Глибоцький район), городище XII-XIII ст. у Ленківцях, руїни князівської фортеці XI-XII ст. у с. Горішні Шерівці (Заставнівський район), залишки ремісничої склоробної майстерні пізньоримського часу (III-IV ст.) в с. Комарів (Кельменецький район) [54]. Неабияку увагу туристів привертає і наскельний живопис неолітичного часу у відомій Баламутівській печері (Заставнівський район). В околицях сіл Чагор Глибоцького та Остриця Герцаївського районів виявлене стародавнє поселення Кодин, вік якого перевищує 1,5 тис. років.

Одними з найбільш цінних у туристичному відношенні є пам'ятки архітектури. Визначні пам'ятки архітектури Чернівецької області, створені буковинськими, австрійськими та румунськими майстрами, є основою розвитку екскурсійного туризму, який має давню історію. Як свідчать джерела, у 20-30-х рр. XX ст. діяли екскурсійні маршрути до лісу Гореча (півгодини їзди фіакром з центру міста), де можна було оглянути

православний чоловічий монастир XVIII ст., до с. Хрещатик, щоб побачити знаменитий скельно-печерний православний чоловічий монастир, туристичний маршрут з відвідуванням Хотинської фортеці та ін. маршрути історико-пізнавального характеру [9].

В області взято на державний облік 765 пам'яток, з яких понад 200 (майже 30 %) – загальнодержавного значення. Відомо також понад 300 ново виявлених пам'яток, що пропонуються для взяття під охорону держави. Найціннішими є середньовічна фортеця у м. Хотині, на базі якої створено поки що єдиний в області державний історико-архітектурний заповідник (одне з семи чудес України), муровані та дерев'яні храми „хатнього" типу (найдавніший – Миколаївська церква у Чернівцях, 1604 р.), окремі будівлі та їх комплекси, зокрема комплекс резиденції митрополитів Буковини і Далмації (1864-1882), що внесений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Сьогодні найбільший інтерес у туристів викликає обласний центр, де сконцентровані найбільш цікаві об'єкти екскурсійного огляду (див. Додаток В). Тут наявні будівлі найрізноманітніших архітектурних напрямів і стилів (класицизм, неоренесанс, необароко, віденська сецесія тощо). Державний реєстр нараховує 500 об'єктів (65 % архітектурних пам'яток області), з яких 138 – національного значення. Більшість пам'яток – це ансамблі вулиць центральної частини міста – О. Кобилянської, І. Франка, Головної, Університетської, пл. Театральної та Центральної. У Чернівцях, зокрема, функціонують такі екскурсійні маршрути: „Чернівці архітектурні”, „Перлини культових споруд”, „Церкви та храми Чернівців” та ін.

Місто Чернівці та ще десять населених пунктів області включено до Списку історичних населених місць державної категорії охорони. Серед них: м. Вижниця (XV ст.), м. Герца (1437 р.), смт Глибока (1438 р.), смт Кельменці (1559 р.), м. Кіцмань (1413 р.), смт Лужани (1453 р.), м. Новоселиця (1456 р.), смт Путила (1501 р.), м. Сторожинець (1448 р.) та м. Хотин (XIII ст.).

Важливою складовою історико-культурної спадщини є пам'ятки історії, які відображають історичне минуле краю. До них належать будівлі та споруди, пов'язані з визначними історичними подіями, пам'ятники, а також пам'ятні місця, пов'язані з боротьбою населення проти завойовників. Загалом на території області нараховується 356 пам'яток історії, з яких 1 має статус загальнодержавного значення (без урахування об'єктів, пов'язаних із життям і діяльністю видатних осіб).

Важливу роль у формуванні туристичної привабливості Чернівецької області відіграють біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси. Біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси (БРТР) — це специфічна складова рекреаційно-туристичного потенціалу, що охоплює культурно-історичні об'єкти, пов'язані з життєвим циклом або діяльністю визначних осіб (народження, проживання, діяльність, перебування, смерть, поховання) [8].

В області функціонує значна кількість музеїв і меморіальних місць, пов'язаних із життям і творчістю видатних діячів науки та культури Буковини й Європи, що представляють різні національні культури, зокрема українську, румунську, єврейську, німецьку та інші. Із Буковинським краєм пов'язані імена Юрія Федьковича, Ольги Кобилянської, Сидора Воробкевича, Михайла та Володимира Івасюків, Івана Миколайчука, Назарія Яремчука, Августи Кохановської, Міхая Емінеску, Пауля Целана, Георга Дроздовського, Йозефа Главки та багатьох інших. Також регіон відвідували М. Грушевський, Леся Українка, М. Коцюбинський, І. Франко, В. Стефаник, М. Лисенко, С. Крушельницька, Ф. Ліст, Е. Карузо та інші діячі культури.

Усього в області нараховується 195 об'єктів, що належать до БРТР, зокрема 4 — національного значення. Серед них 24 меморіальні музеї, з яких 6 мають державний статус [55].

Біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси (БРТР) стали важливим чинником формування культурно-туристичного іміджу Чернівців, зокрема сприяли виникненню та розвитку Міжнародного поетичного фестивалю

«Meridian Czernowitz», який виконує функцію промоції міста та залучення як вітчизняних, так і іноземних туристів.

У Чернівецькій області наявна значна кількість пам'ятників класикам української та світової культури, що посилюють історико-інформаційне наповнення екскурсійних програм. Загалом на державному обліку перебуває 43 об'єкти монументального мистецтва місцевого значення.

Важливою складовою туристичного потенціалу регіону є музейна спадщина. Музеї виконують функцію збереження матеріальної та духовної культури, історичної пам'яті народу та відображення сучасного культурного розвитку. Як об'єкти пізнавального туризму вони є невід'ємною частиною екскурсійних маршрутів.

Історія музейної справи на Буковині бере початок у 1863 р., коли з ініціативи дослідників і шанувальників старовини було сформовано перші колекції Буковинського крайового музею [13]. У XIX – на початку XX ст. музейна мережа була обмеженою, однак уже тоді екскурсійні маршрути включали відвідування окремих музейних установ, зокрема Національного військового музею, Краєзнавчого музею, Музею Буковинської митрополії, Промислового та Природничого музеїв, Музею українського народознавства та нумізматичного кабінету. Масового туристичного характеру ці відвідування тоді не набули. Активний розвиток музей як туристичного об'єкта розпочався у другій половині XX ст. [9], [55].

Нині в області функціонує 8 державних музеїв (з них 4 філії Чернівецького обласного краєзнавчого музею), 2 муніципальні, 1 приватний та 149 громадських музейних закладів. Також у структурі Чернівецького обласного краєзнавчого музею діють 3 відділи: Чернівецький музей буковинської діаспори, Кіцманський та Хотинський районні історичні музеї. За профілем переважають історичні, краєзнавчі, меморіальні та етнографічні музеї.

SWOT-аналіз туристичного потенціалу Чернівецької області

Сильні сторони	Слабкі сторони
Сприятливі умови для розвитку багатьох видів туризму. Потужні рекреаційні ресурси. Привабливий туристичний імідж м. Чернівці. Можливості розширення асортименту ринку туристичних послуг за різними видами (сільський, зелений, екологічний, винно-гастрономічний, етнографічний, івентивний, подієвий, діловий туризм). Широкий асортимент послуг з організації відпочинку. Наявність історико-культурної спадщини, екологічно привабливих територій, автентичної кухні та інших атракцій. Прикордонне розташування	Незадовільний стан дорожньої інфраструктури вздовж туристичних маршрутів, непривабливість супутньої інфраструктури. Низький рівень інформаційного супроводження туристичної діяльності. Відсутність єдиної тур політики на державному рівні. Слабка координованість роботи різних профільних установ з надання туристичних, екскурсійних та супутніх послуг. Сезонність більшості видів туризму. Прикордонне розташування
Зовнішні можливості	Зовнішні погрози
Зростання значущості області щодо надання туристично-екскурсійних послуг через державну економічну кризу (внутрішній туризм). Транскордонна співпраці в рамках Спільної Операційної Програми «Румунія – Україна – Республіка Молдова» Членство у європейських міжрегіональних об'єднаннях. Транзитні можливості території області. Можливості активного розвитку та розширення сфери послуг. Відкриття нових можливостей через	Загроза національній безпеці та суверенітету України внаслідок ситуації в Криму, на Сході, Придністровський конфлікт. Конкуренція з боку інших областей та держав. Корупція та нестабільність в політико-економічному середовищі. Недостатня інноваційність підприємств. Слабка забезпеченість гарантій з боку держави для внутрішніх та закордонних інвесторів. Недовіра іноземних бізнесових кіл до гарантування державою захисту інвестицій та економічних інтересів.

підписання Асоціації з ЄС (безвіз). Реформування ключових елементів державного управління. Активна позиція місцевої влади щодо поліпшення інвестиційного клімату в області	Незадовільна структура зовнішніх інвестицій. Слабка інформованість потенційних партнерів про можливості області.
--	---

Важливою складовою туристичного потенціалу області є етнокультурна спадщина, яка проявляється в традиційній архітектурі, звичаях, обрядах, фольклорі та народних ремеслах. Народні свята виступають концентрованою формою збереження культурних традицій і становлять значний інтерес для туристів. Етнокультурні особливості, пов'язані з різдвяно-новорічним циклом та іншими обрядовими подіями, формують основу розвитку етнографічного туризму.

Найбільш відомими є фестивалі «Периберія» (м. Вашківці), «Полонинська ватра» (сmt Путила, сmt Красноільськ), «Маланка-фест», «Буковинські зустрічі», «Обнова-фест» (м. Чернівці) та інші, які поєднують традиційну культуру з туристичною атрактивністю.

Також у регіоні збережені та активно функціонують народні художні промисли: килимарство, ткацтво, вишивка, гончарство, різьбярство, лозоплетіння, художня обробка металу тощо. Центрами розвитку традиційних ремесел є Вижниця, Виженка, Путила, Підзахаричі, Коболчин та інші населені пункти [5]. Вироби народних майстрів також широко представлені на фестивалях та ярмарках Чернівців, зокрема під час Різдвяного та Петрівського ярмарків.

Таким чином, багата історико-культурна спадщина області формує передумови для розвитку пізнавального, подієвого, етнографічного та ін. видів туризму.

Висновки до розділу 2

Отже, підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що Чернівецька область має вигідне економіко-географічне положення, сприятливі природно-кліматичні умови та різноманітний природний, історико-культурний і соціально-економічний ресурсний потенціал. У сукупності ці чинники створюють передумови для активного розвитку туристичної та екскурсійної діяльності.

Туристично-екскурсійний потенціал регіону представлений значною кількістю пам'яток різних історичних періодів, історико-культурних заповідників, музеїв та архітектурних об'єктів світового значення. Серед найвідоміших — Хотинська фортеця, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, перевали Карпатської частини області та інші визначні об'єкти, що формують привабливий туристичний імідж регіону.

Наявність природно-заповідних територій, зокрема біосферного заповідника «Дунайські плавні», створює умови для розвитку екологічного, зеленого, сільського та рекреаційного туризму, що відповідає сучасним світовим тенденціям сталого туризму.

Чернівецька область є популярною туристичною дестинацією як для внутрішніх, так і для іноземних туристів. Важливу роль у формуванні її туристичної привабливості відіграють подієві ресурси, які з кожним роком розширюються. У регіоні проводяться численні фестивалі та культурні заходи, серед яких «Червона калина», «Хотинська юшка», Міжнародний фольклорний фестиваль «Буковинські зустрічі», фестиваль народних ремесел «Буковинські джерела» та інші.

Основними видами туризму, що сформувалися в області, є культурно-пізнавальний, спортивний, сільський та екологічний. Водночас наявний потенціал дозволяє розвивати й інші види туристичної діяльності, зокрема подієвий, гастрономічний та етнографічний туризм.

Регіон володіє всіма необхідними ресурсами для залучення туристів із різних країн світу, однак ефективність розвитку туристичної сфери значною мірою залежить від стану соціально-економічної інфраструктури. Її нинішній рівень розвитку залишається недостатнім, що стримує повну реалізацію туристичного потенціалу як у Чернівецькій області, так і загалом в Україні.

РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Проблеми та перспективи розвитку екскурсійної діяльності в Чернівецькій області

Територія Чернівецької області характеризується значним і різноплановим потенціалом для розвитку більшості видів туризму. Вигідне економіко-географічне положення, сприятливі кліматичні умови, а також специфіка рельєфу, що поєднує рівнинні, передгірські та гірські ландшафти, у поєднанні з річковими долинами каньйоноподібного типу, формують передумови для комплексного туристично-рекреаційного освоєння території. Важливу роль відіграють також багатокomпонентні рекреаційні ресурси, значна історико-культурна спадщина та тривале співіснування різних етнокультурних традицій на відносно обмеженій території.

За умови ефективного використання зазначених чинників можливий розвиток як внутрішнього, так і міжнародного туризму. Туристична діяльність у регіоні може реалізовуватися у різноманітних формах, зокрема екскурсійно-пізнавальній, рекреаційній, лікувально-оздоровчій, спортивній, краєзнавчій, сільського (зеленого) туризму, а також у спеціалізованих видах — мисливському, рибальському, промисловому тощо.

Водночас розвиток туристичної галузі Чернівецької області стримується низкою системних проблем, серед яких доцільно виокремити такі:

- недостатній рівень впізнаваності регіону на національному та міжнародному туристичних ринках;
- відсутність сформованого та цілісного туристичного бренду області;
- низький рівень інформаційно-рекламного забезпечення туристичної діяльності;

- незадовільний стан транспортної інфраструктури, зокрема автомобільних доріг, а також обмежені можливості залізничного й авіаційного сполучення;
- обмежений асортимент туристичного продукту;
- недостатній розвиток інженерно-комунікаційної інфраструктури в рекреаційних зонах;
- відсутність єдиної системи туристичного маркування територій;
- нерозвиненість туристичної інфраструктури вздовж основних транспортних магістралей;
- недостатній рівень безпеки на туристичних об'єктах;
- низька поінформованість потенційних туристів щодо туристичного потенціалу регіону;
- недостатня якість обслуговування в закладах туристичної інфраструктури;
- обмежене використання можливостей транскордонного співробітництва у сфері туризму;
- незначна кількість облаштованих місць короткочасного відпочинку;
- дефіцит висококваліфікованих кадрів у туристичній галузі;
- неефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу сільських територій як чинника соціально-економічного розвитку та зниження рівня безробіття.

Таким чином, попри значний ресурсний потенціал, розвиток туризму в Чернівецькій області потребує системного підходу, спрямованого на подолання інфраструктурних, організаційних та іміджевих обмежень.

Незважаючи на певні досягнення у розвитку туристичної індустрії, галузь у Чернівецькій області потребує подальшого вдосконалення та залучення значних інвестиційних ресурсів.

Матеріально-технічна база туристично-рекреаційних об'єктів у багатьох випадках не відповідає сучасним стандартам якості та потребує суттєвої модернізації і технічного переоснащення. Збільшення туристичних

потоків безпосередньо залежить від вирішення проблем розміщення туристів, зокрема розвитку сучасної готельної інфраструктури та закладів сервісного обслуговування. Водночас недостатньо використовується потенціал малих міст і сільських територій у розвитку туристичної діяльності.

Суттєвими стримувальними чинниками залишаються низький рівень розвитку транспортної та сервісної інфраструктури, зокрема незадовільний стан автомобільних доріг, відсутність належного інформаційного забезпечення (зокрема туристичної навігації, системи маркування маршрутів і рекламних носіїв), а також обмежений доступ до окремих туристичних об'єктів. Негативний вплив також має недостатній розвиток індустрії дозвілля та розваг (за винятком обласного центру), обмежена кількість облаштованих місць короткочасного відпочинку, незадовільний стан значної частини об'єктів культурної спадщини, дефіцит висококваліфікованих кадрів і відсутність системного інформаційно-рекламного забезпечення туристичної галузі [47].

Серед перспективних напрямів розвитку туристично-екскурсійної діяльності регіону доцільно виокремити спортивний, сільський (зелений), подієвий (івентивний), рекреаційний та інші види туризму [50–51]. Особливо сприятливими є умови для розвитку активних видів туризму, зокрема водного, пішохідного, гірського, лижного, велосипедного та кінного. Наявність унікальних карстових об'єктів, таких як печери «Попелюшка» та «Буковинка», за умови належного облаштування створює передумови для розвитку спелеотуризму.

Ефективне використання рекреаційних ресурсів неможливе без належного розвитку туристичної інфраструктури. Позитивною тенденцією є реалізація окремих інвестиційних проєктів і створення сучасних туристичних комплексів, які поступово формують конкурентоспроможний туристичний продукт регіону [47].

Подальший розвиток Чернівецької області як туристичного регіону потребує активізації інвестиційної діяльності, зокрема у сфері

транскордонного туризму. Перспективними напрямками є розвиток культурно-етнічного, релігійного, сільського, екологічного, екстремального та спортивного туризму, а також багатопрофільного гірсько-спортивного відпочинку, масового пізнавально-оздоровчого туризму та бальнеологічного лікування. Важливим є також розвиток мережі оздоровчих закладів як ключового елемента ефективного використання природно-рекреаційного потенціалу регіону.

Розвиток сільського зеленого туризму дасть можливість сільським громадам більше уваги приділяти благоустрою сіл, реформуванню транспортної інфраструктури, відновленню роботи місцевих закладів культури, забезпеченню екологічної чистоти довкілля і вирішенню нагальних соціально-економічних проблем села за рахунок додаткових надходжень до місцевих бюджетів [47, 50-51].

Чернівецька область є мульти культурним регіоном, що має значний туристичний та рекреаційний потенціал, адже саме її територія – це перехрестя трьох історико-етнографічних районів (Буковина, Бессарабія, Гуцульщина). Крім того, регіон вважається південно-західним форпостом Київської Русі (України-Руси), співочою столицею країни та батьківщиною «Червоної рути», місцем проживання видатних історичних постатей. Це може стати підґрунтям для подальшого розвитку етнічного туризму.

Буковинський край багатий на пам'ятки історії та культури (автентичні історичні пам'ятки української, австрійсько-німецької, румунської, польської, молдавської, єврейської, турецької та інших культур).

Чернівці та Чернівецька область також мають значну кількість об'єктів історико-архітектурної спадщини. Більше того, поєднання різних архітектурних стилів, а саме бароко, готика, модерн, класицизм, еклектика, конструктивізм та ін., свідчить про мульти архітектурність регіон. Дані туристично-рекреаційні ресурси і виступають базисом для розвитку культурно-пізнавального туризму

Область характеризується співіснуванням великої кількості об'єктів релігійного туризму (православні в т.ч. старо-обрядницькі, греко-католицькі, римо-католицькі в т.ч. єзуїтські, вірменські, протестантські, іудейські храми та святині), що вказує і на мультирелігійність регіону [51].

Перепис населення неодноразово засвідчував, що Буковина є ще й мультинаціональним регіоном, який багатий своїми національними, релігійними та культурними традиціями; місцем, де толерантно проживають люди різних національностей впродовж багатьох століть. Релігійний туризм на Буковині має великі перспективи розвитку.

Туризм в Чернівецькій області має перспективи стати високорентабельною галуззю економіки, покращити рівень туристичної інфраструктури області та привабливості серед гостей краю і забезпечити становлення Чернівецької області як регіону із сучасною індустрією гостинності Західної України

3.2. Напрямки впровадження елементів інновацій у розвитку екскурсійної діяльності

Формування конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного задовольнити потреби як місцевого населення, так і відвідувачів регіону, є ключовою передумовою розвитку туристичної галузі Чернівецької області. Це передбачає реалізацію комплексу заходів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування суб'єктів туристичної діяльності, активізацію інвестиційних процесів, розвиток туристичної інфраструктури, розширення мережі туристично-екскурсійних маршрутів, а також здійснення системної рекламно-інформаційної політики. Важливим напрямом є підтримка в'їзного та внутрішнього туризму, зокрема сільського та екологічного, а також підвищення рівня кадрового забезпечення галузі.

Основними завданнями та пріоритетними напрямами розвитку туристично-екскурсійної діяльності регіону є модернізація туристичної

інфраструктури відповідно до міжнародних стандартів. Зокрема, це передбачає формування комплексного туристичного продукту та утвердження позитивного іміджу м. Чернівців на туристичному ринку, розвиток і вдосконалення інфраструктури, раціональне використання об'єктів історико-культурної спадщини, підвищення професійного рівня працівників галузі та розширення міжнародного співробітництва.

З метою підвищення конкурентоспроможності регіону на національному та європейському туристичних ринках доцільним є формування привабливого туристичного іміджу Чернівців як міста культури та історії. Важливу роль у цьому процесі відіграє наявність об'єкта Світової спадщини ЮНЕСКО — колишньої Резиденції митрополитів Буковини і Далмації (нині — Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича), що сприяє зростанню туристичних потоків і позиціонуванню міста як провідного туристичного центру регіону.

З метою підвищення якості обслуговування туристів доцільним є вдосконалення діяльності туристично-інформаційного центру, зокрема його розміщення у приміщенні міської ратуші та забезпечення безперервного функціонування у період активного туристичного сезону (травень–жовтень). Важливою складовою є надання безкоштовної комплексної інформації про туристичні можливості регіону, включаючи об'єкти відвідування, культурні події, засоби розміщення та харчування, а також організацію екскурсій і туристичних маршрутів.

Використання європейського досвіду організації туристичного сервісу сприятиме підвищенню якості туристичних послуг, зростанню рівня задоволеності туристів і загальному посиленню конкурентних позицій Чернівецької області на туристичному ринку.

З метою підвищення якості інформаційного забезпечення туристів доцільно забезпечити відвідувачів туристично-інформаційних центрів друкованою та цифровою продукцією, зокрема путівниками, буклетами, картами, аудіогідами щонайменше чотирма мовами, а також надавати

вичерпну довідкову інформацію, необхідну для самостійного ознайомлення з містом і регіоном.

Аналіз мотивацій відвідування свідчить, що переважна частка внутрішніх та іноземних туристів прибуває до Чернівців і області з метою відпочинку та дозвілля. Найбільш затребуваною є інформація щодо туристичної карти міста, розташування історико-архітектурних об'єктів, можливостей розміщення, транспортного сполучення, а також послуг екскурсіводів.

З метою підвищення туристичної привабливості доцільним є приєднання до міжнародних практик популяризації міського туризму, зокрема ініціативи «15:15», що передбачає регулярне проведення безкоштовних екскурсій центральною частиною міста (щонеділі о 15:15) із початком біля міської ратуші.

Важливим напрямом є активізація цифрового маркетингу, зокрема системна популяризація туристично-екскурсійного потенціалу Чернівецької області через соціальні мережі (Facebook, Instagram, YouTube) із регулярним оновленням контенту, що включає туристичні новини, події, фото- та відеоматеріали.

З метою ефективного інформування про подієвий туризм доцільним є створення та ведення туристичного календаря Чернівецької області з його розміщенням на офіційних веб-ресурсах та у соціальних мережах.

Важливим інструментом просування регіону є організація прес-турів для представників засобів масової інформації та провідних туроператорів, що сприятиме формуванню позитивного іміджу регіону на національному рівні.

Доцільним також є залучення медіаресурсів до створення промоційного відеоконтенту, присвяченого історико-культурному потенціалу Чернівців і області, зокрема шляхом співпраці з популярними телевізійними проєктами та тревел-блогерами. Це сприятиме підвищенню впізнаваності регіону, формуванню позитивного туристичного іміджу та залученню нових туристичних потоків.

Для популяризації туристичних можливостей міста розробити та виготовити наступні презентаційно-інформаційні матеріали про місто Чернівці та сувенірну продукцію:

- листівка з старовинними фото Чернівців;
- флаєра «Чернівці» українською та англійською мовами;
- подарункові календарі «Чернівці»;
- туристичні карти-путівники «Чернівці» на 4-х мовах (українська, англійська, німецька, польська);
- каталоги «Чернівці. На перехресті епох та культурних традицій» українською та англійською мовами;
- виставковий каталог «Настінні розписи синагог Буковини»;
- подарункові блокноти з нанесеним туристичним логотипом «Чернівці – унікальність в розмаїтті»
- сувенірні ручки з туристичним логотипом «Чернівці – унікальність в розмаїтті».

3.3. Авторські туристично-екскурсійні маршрути Чернівецькою областю та містом Чернівці

У межах даного дослідження було розроблено туристично-екскурсійний маршрут Чернівецькою областю та містом Чернівці.

Екскурсійна програма Чернівецькою областю «Стародавні храми Буковини» передбачає ознайомлення з унікальними пам'ятками сакральної архітектури та культурної спадщини регіону.

Екскурсія розпочинається з відвідування однієї з найдавніших культових споруд області — Свято-Вознесенської церкви XIII століття в селі Лужани Кіцманського району. Далі маршрут пролягає до Свято-Аннинського жіночого монастиря, розташованого на Анниній горі в місті Вашківці Вижницького району. Також програмою передбачено відвідування

меморіального музею-садиби видатного українського кіноактора, режисера та сценариста Івана Миколайчука в селі Чортория Кіцманського району.

Рис. 3.1 Свято-Вознесенської церква

Свято-Вознесенська церква в Лужанах, як одна з найдавніших святинь межиріччя Черемоша і Прута, є популярним об'єктом серед туристів і паломників. Історія цієї пам'ятки архітектури пов'язана з численними науковими дискусіями. Раніше вважалося, що храм було зведено у 1453–1455 роках, однак під час реставраційних робіт було виявлено фрески, датовані XIII століттям. Це підтверджено результатами експертизи фарб, проведеної в Україні та Німеччині, що дає підстави вважати споруду значно давнішою, ніж припускалося раніше.

Свято-Аннинський жіночий монастир є важливим центром паломництва православних вірян. Його особливістю є чудотворна ікона «Господь Вседержитель», з якою пов'язують численні випадки духовного та фізичного зцілення. Щоденно монастир відвідують паломники, а під час релігійних свят, зокрема 14 серпня на свято Маковія, кількість відвідувачів сягає кількох тисяч.

Аннина гора здавна вважається священним місцем. За народними уявленнями, людина піднімається на неї з тягарем турбот, а повертається — духовно оновленою.

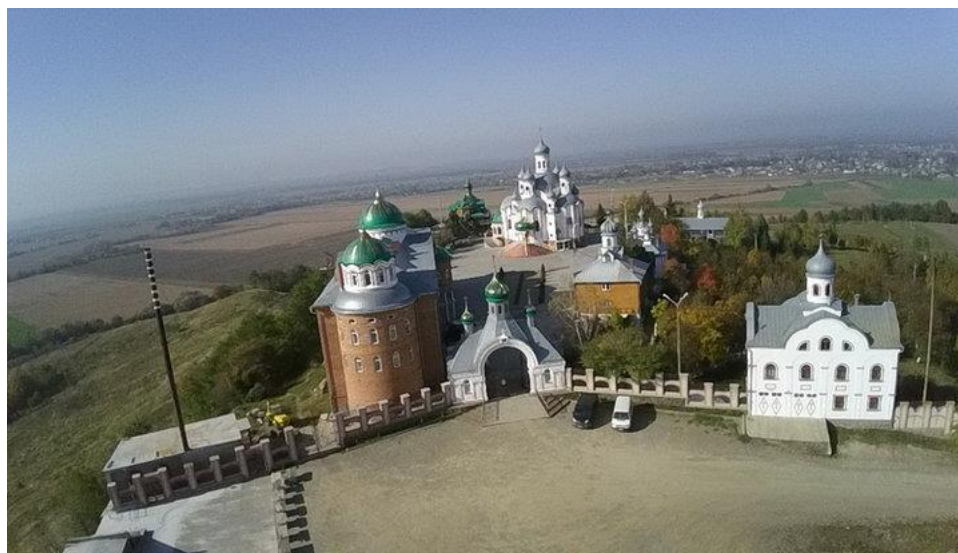

Рис. 3.2 Свято – Аннинського жіночий монастир

Наступний екскурсійний маршрут по м.Чернівці **«Нічна прогулянка Чернівцями»**

Екскурсія починається о 21.00 і закінчується приблизно о 23.00. Дана послуга спрямована на гостей міста, які мають квитки на нічні поїзди.

Особливість екскурсійного маршруту полягає в тому, що з одного боку, екскурсія є оглядовою: екскурсовод протягом маршруту розповідає історію міста в цілому, а з іншого боку (так як більшість об'єктів показу вже зачинені), екскурсовод використовує тематичні прийоми показу та розповіді: історії та легенди, пов'язані з цими локаціями, історії кохання мешканців домівок тощо.

Початковою точкою маршруту є скверик Пауля Целана, а кінцева - площа Філармонії.

Екскурсанти зможуть по новому побачити Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, Чернівецький академічний обласний театр, Свято-Миколаївський собор та багато іншого (див. Додаток Ж). Завершиться екскурсія в автентичній ресторації Панська Гуральня, де за келихом червоного вина, туристи зможуть дочекатися свого потягу.

Висновки до розділу 3

Територія Чернівецької області має унікальний потенціал для розвитку більшості видів туризму. Серед перспективних напрямків розвитку туристично-екскурсійної діяльності області можна виділити: спортивний, сільський зелений, івентивний, рекреаційний та інші види туризму [50-51].

Серед основних проблем розвитку туризму у Чернівецькій області слід виділити: недостатня впізнаваність, відсутність туристичного бренду області; незадовільний рівень інформаційно-рекламного забезпечення туристичної діяльності; незадовільний стан туристичної інфраструктури; незначний асортимент туристичної продукції; слабка поінформованість потенційних туристів з регіонів України та ближнього зарубіжжя щодо туристичного потенціалу Чернівецької області;

Отже, для подальшого розвитку області як популярного центру туристичної дестинації вітчизняного та міжнародного рівнів вкрай необхідно створити цілісний туристичний бренд області, досягти позитивного туристичного іміджу Буковини на туристичних ринках, постійно забезпечувати зростання конкурентноздатності туристичної пропозиції регіону, формувати регіональний інтернет-ресурс про Буковину туристичну, створити та впровадити єдину туристично-інформаційну систему регіону з системою он-лайн бронювання та оплати; збільшити чисельності внутрішніх туристів та обсягів продажу регіональних туристичних продуктів шляхом створення інноваційних туристичних маршрутів, в т.ч. маршрутів «вихідного дня».

Приєднатися до міжнародної ініціативи «15.15», тобто кожної неділі у 15.15 має починатися безкоштовна екскурсія центральною частиною міста, яка бере свій початок біля Ратуші.

Проводити активну роботу з популяризації туристично-екскурсійних можливостей Чернівецької області через соціальні сіті: Facebook, Instagram, Youtube. Регулярно наповнювати інформацією та заходами, які відбуваються

в місті, туристичними новинами, оголошеннями, фотографіями.

Для анонсування подій, які відбуватимуться в місті та області, створити Туристичний календар Чернівецької області, і розмістити на офіційному веб-порталі Чернівецької міської ради в розділі «Туристу» та у соцсітьх.

Організувати та провести прес-тур по місту Чернівці та Чернівецькій області для представників всеукраїнських засобів масової інформації та керівництва крупних внутрішніх туроператорів.

Залучити мас медіо до створення туристичного відео ролику про історико-культурний потенціал Чернівців та Чернівецької області:

- телеканал 1+1 для туристичної рубрики «Мій путівник» у програмі «Сніданок з 1+1»,
- телеканал 1+1 для туристичної провести зйомки передачі «Ревізор»,
- провести зйомки передачі «Орел та решка»,
- запросити для зйомки сюжету Дмитра Комарова.

Туризм в Чернівецькій області має перспективи стати високорентабельною галуззю економіки, покращити рівень туристичної інфраструктури області та привабливості серед гостей краю і забезпечити становлення Чернівецької області як регіону із сучасною індустрією гостинності Західної України.

Також у роботі представлено 2 авторські туристично-екскурсійні маршрути Чернівецькою областю та містом Чернівці. На думку автора, ці маршрути мають збільшити туристичний інтерес до дестинації.

ВИСНОВКИ

Проведене наукове дослідження дозволило сформулювати такі основні висновки та рекомендації:

1. Проаналізовано наукові підходи до трактування понять «екскурсійна діяльність» та «екскурсія». Встановлено, що в Законі України «Про туризм» відсутнє визначення поняття «екскурсія», натомість подано дефініцію «екскурсійна діяльність» як організації подорожей тривалістю до 24 годин у супроводі фахівця-екскурсовода за заздалегідь розробленими маршрутами з метою ознайомлення з об'єктами історії, культури, природи та іншими визначними місцями [1]. У межах роботи екскурсію розглянуто як туристичну послугу тривалістю від 45 хвилин до 24 годин, що здійснюється у супроводі гіда-екскурсовода за попередньо затвердженим маршрутом.

2. Дослідження туристичного потенціалу регіонів висвітлено у працях багатьох науковців, при цьому окремі автори ототожнюють поняття «туристичний потенціал» і «туристичні ресурси». Відповідно до законодавства України туристичний потенціал території визначається як сукупність природних, історико-культурних, соціально-економічних та технологічних передумов для організації туристичної діяльності [1]. Його ключовою складовою виступають туристичні ресурси, що формують основу для розвитку туристичної діяльності та задоволення потреб туристів.

3. Встановлено, що історико-культурний потенціал є важливою складовою формування туристичного продукту, оскільки включає матеріальні та духовні пам'ятки, які відображають історичний розвиток суспільства. У роботі запропоновано розглядати історико-культурні туристичні ресурси як сукупність об'єктів матеріальної та духовної культури, а також пов'язаних із територією історичних, етнографічних, подієвих, біографічних та рекреаційних ресурсів, що можуть використовуватися в екскурсійній діяльності.

4. Проаналізовано основні методичні підходи до оцінки історико-культурних ресурсів у туризмі. Виявлено, що кількісні методи (зокрема підхід В. Мацоли) дозволяють оцінити щільність пам'яток, однак не враховують якісні характеристики об'єктів. Натомість якісні методики (зокрема підхід С. Кузика) забезпечують більш комплексну оцінку туристичного потенціалу. Також встановлено, що існують спеціалізовані методики оцінювання для окремих видів туризму, зокрема релігійного (напрацювання Т. Божук).

5. Встановлено, що Чернівецька область має вигідне економіко-географічне положення, сприятливі природно-кліматичні умови та потужний природний і історико-культурний потенціал. До ключових туристичних об'єктів регіону належать Хотинська фортеця, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, перевал «Турецька Вершадь», радіолокаційна станція «Памір» та інші. Регіон характеризується розвитком культурно-пізнавального, спортивного, сільського та екологічного туризму, а також має потенціал для розширення інших видів туристичної діяльності.

6. Виявлено, що попри значний туристичний потенціал, розвиток галузі в Чернівецькій області стримується низкою проблем, серед яких недостатня впізнаваність регіону, відсутність цілісного туристичного бренду та слабкий рівень інформаційно-рекламного забезпечення. Для підвищення конкурентоспроможності регіону необхідним є формування туристичного бренду Буковини, розвиток сучасних цифрових ресурсів та посилення промоційної діяльності.

7. На основі методичних підходів встановлено, що Чернівецька область має високий потенціал для розвитку релігійного туризму та середній — для використання виключно історико-культурних ресурсів.

8. У межах дослідження розроблено туристично-екскурсійні маршрути Чернівецькою областю та містом Чернівці: «Стародавні храми Буковини» та «Нічна прогулянка Чернівцями», що спрямовані на популяризацію історико-культурної спадщини регіону та розвиток екскурсійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Закон України "Про туризм"*. [Електронний ресурс]. Режим доступу http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_1995_09_15/Z950324.htm
2. *Проект Закону України "Про туризм" щодо удосконалення понятійного апарату у туристичній галузі та лібералізації туристичної діяльності* [Електронний ресурс]. Режим доступу http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH7VS00A.html
3. *Анотації проектів (програм) - переможців Всеукраїнського проекту розвитку регіонів* - URL: <http://www.municipal.gov.ua/1222>.
4. *Бабарицька, В. К. Екскурсознавство і музеєзнавство* [Текст]: Навч.посібник / В. К. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська. К.: Альтерпрес. 2007. 464 с.
5. *Барвиста Буковина. Горизонти цільового туризму* / [Бузинський М.Д., Никирса М.Д., Коржик В.П., Бучко Ж.І.]. Чернівці: Прут, 2009. 152 с.
6. *Безручко, Л.С. Оцінка історико-культурного потенціалу Турківського району для потреб релігійного туризму* [Текст]. «Туристичними шляхами Прикарпаття» Збірник наукових праць. Львів: ЛІЕТ, 2012. С. 67-74, с. 68
7. *Безручко Л.С. Методика оцінки туристичних історико-культурних ресурсів (на прикладі Турківського р-ну Львівської обл.)* : Навчально-методичний посібник / За ред. проф. Р.Я. Береста. Львів, 2013. 160 с.
8. *Бейдик, О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування*: [Монографія]. К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2001. 395 с.
9. *Боднарюк, Б. Туристичні маршрути Буковини та Чернівців у 20-х–30-х рр. ХХ ст.* / Б. Боднарюк , І. Сандуляк // Буковинський журнал. 2008. №3. С. 156-166.
10. *Божук, Т.І. Методичні аспекти визначення оцінки сакральних об'єктів для потреб туризму* [Текст]. *Вісник Львівського державного інституту*

новітніх технологій та управління імені В'ячеслава Чорновола. Серія «Економічні науки» 2008. Вип. 3. С. 260–272., с. 262

11. *Верес, К.О.* Організація туризму (Організація екскурсійної діяльності) [Електронний ресурс]: конспект лекцій для здобувачів освітнього ступеня «Бакалавр» спеціальності 242 «Туризм» освітньо-професійної програми «Туризм» денної та заочної форм навчання. К.: НУХТ, 2019. 143 с.
12. *Верес, К.,* Ференець М. Розвиток екскурсійної діяльності на основі історико-культурного потенціалу Чернівецької області.
13. *Гавришук, Є.* Діяльність меморіальних музеїв Буковини / Є. Гавришук // Буковинський журнал. 2006. №1. С. 214-220.
14. *Геєць, В.М.* Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
15. *Гетьман, В.* Основні завдання і проблеми розвитку екотуризму в національних природних парках і біосферних заповідниках України // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2002. - №35 (280). – С.4-8.
16. *Гончар, Н.* У регіонального туризму є майбутнє / Н. Гончар, Л. Зеленська, О. Афанасьєв // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2008. – №12. – С. 13–15.
17. *ГОСТ 28681. 1 – 95* Міждержавний стандарт. Турисько_екскурсійне обслуговування. Проектування туринських послуг// Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: Збірн. норм. – правов. Актів/ Під. заг. ред. проф. В.К. Федорченка. – К.: Юрінком Інтер, 2002.
18. *ГОСТ 28681. 1 – 95* Міждержавний стандарт. Турисько_екскурсійне обслуговування. Туристичні послуги. Загальні вимоги // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: Збірн. норм. – правов. Актів/ Під. заг. ред. проф. В.К. Федорченка. – К.: Юрінком Інтер, 2002.

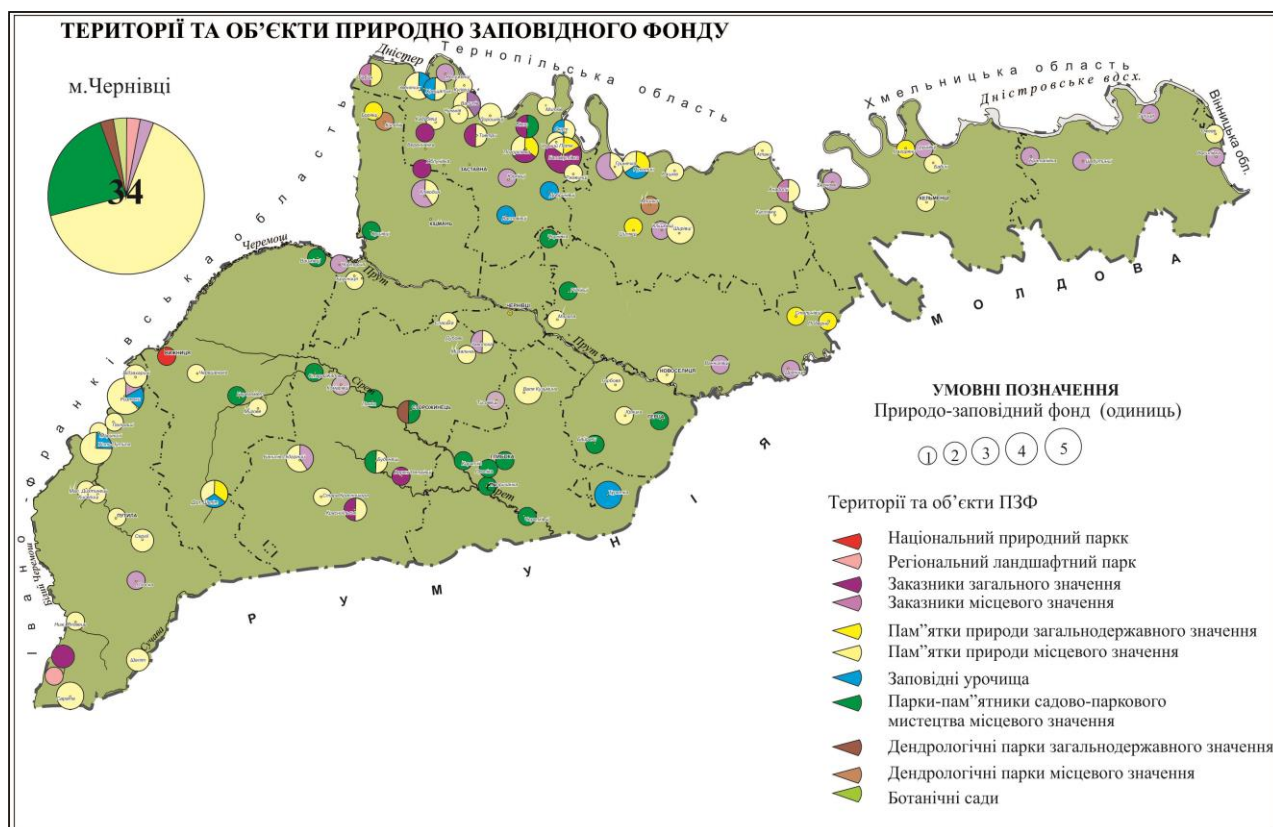
19. *Григорашова, С. С.* Стан і перспективи регіонального розвитку туризму в Чернівецькій області / С. С. Григорашова // Економіка. Управління. Інновації. – 2011. – №2. – С. 18–23.
20. *Державна служба статистики України* Головне управління статистики у Чернівецькій області <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/>
21. *Емельянов, Б. Р.* Экскурсоведение [Текст] / Б. Р. Емельянов. М: Советский спорт, 2007. – 216 с
22. *Енциклопедія історії України: Т. 10. Т–Я* / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: «Наукова думка», 2013. – 784 с.
23. *Євдокименко, В.К., Садова У. Я., Шевчук Л.Т.* Соціальна інфраструктура Карпатського регіону: пошук перспектив розвитку. — Чернівці: Прут, 1995. — 80 с.
24. *Зайчук, Г.М.* Управління маркетинговою діяльністю в туристичній галузі : [монографія] / Г. Зайчук. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. – 154 с.
25. *Захарченко, П.В.* Стратегії підвищення конкурентноспроможності організацій курортно-рекреаційного комплексу / П.В. Захарченко // Економіка і підприємництво. - 2009. - №2. - С.71-75.
26. *Іванух, Р.* Стратегічні проблеми розвитку рекреаційно -туристичного комплексу України// Економіка України. 1993. - №1. - с. 65 -66.
27. *Якість послуги з точки зору споживача* [Електронний ресурс]. – Режим доступу.: <http://www.info-library.com.ua/books-text-2645.html>.
28. *Кияк, В. Ф.* Туристична привабливість Карпатського регіону як один з основних чинників розвитку в'їзного туризму / В. Ф. Кифяк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – №1. – С. 52–57.
29. *Кифяк, В.Ф.* Організаційно-економічні засади створення та функціонування рекреаційно-туристичного кластера на Буковині/ В.Ф.

- Кифяк // Формування ринкових відносин в Україні. - 2007. - №11. - С.96-100.
30. *Кифяк, В.Ф.* Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці: Книги – XXI, 2003. – 300с.
 31. *Вілінська, К.* Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні: [монографія] / К. Кілінська, В. Руденко, Н. Аніпко, Н. Андрусак, Н. Коновалова та ін. – Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2010. – 250 с.
 32. *Клапчук, О.О.* Туристично-рекреаційні ресурси Львівської області[Текст]: монографія / О.О. Клапчук. – Львів; Івано-Франківськ : Фоліант, 2012. – 192 с., с. 21 – 22
 33. *Комплексна програма з охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів “Екологія” у Чернівецькій області на 2011–2015 роки: затверджена рішенням II сесії обласної ради VI скликання від 18 грудня 2010 року / ЧОДА.* – Чернівці, 2010. – 28 с.
 34. *Король, О.* Регіональний аналіз розвитку туризму Чернівецької області // Наукові записки. №1. 2017 С.100-109
 35. *Король, О.Д.* Проблеми географії та менеджменту туризму / В.Г. Явкін, В.П. Руденко, О.Д. Король. – Чернівці: Рута, 2006. – 260 с.
 36. *Король, О.Д., Філатова Н.Г.* Стратегія розвитку туризму в Чернівецькій області. Проект розроблення за фінансової підтримки ГТЦ. Чернівці, 2011 - 114 с.
 37. *Кравцов, В.* Концептуальні основи перспективного розвитку рекреаційної індустрії в Карпатах// Економіка України. - 1993- №1. - С. 57 -62.
 38. *Кривов, С.В.* Определение туристической привлекательности региона Нижегородская область: методики анализа / С.В. Кривов // Вестник Нижегородского гос. ун-та им. Н.И. Лобачевского. – 2011. - №4. – С.86-103

39. *Кузик, С.П.* Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід [Текст]: монографія / С.П. Кузик – Львів :Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 254 с., с. 138
40. *Лихоманкова, О. В.* Стан і перспективи розвитку регіонального туризму в Україні / О.В. Лихоманова // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №6. – С. 149-155.
41. *Малик, Л.* Економічні передумови розвитку туризму в Карпатському регіоні / Л. Малик // Молодь і ринок. – 2013. – № 6. – С. 44–49.
42. *Сальська, М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М.* Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 528 с.
43. *Мацала, В.І.* Рекреаційно-туристський комплекс України[Текст] : монографія / В.І. Мацала – Л.: ІРД НАН України, 1997. – 259 с. 5
44. *Менеджмент* туристичної індустрії: Навчальний посібник / За ред. проф. І.М. Школи – Чернівці, 2003. – 596 с.
45. *Немець, Л.* Культурна спадщина Луганської області / Л. Немець, Н. Моштакова // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – Вип. 7 (2). – С. 144-152.
46. *Панкова, Є.В.* Туристичне Краєзнавство: Навчальний посібник.-К.: Альтепресс, 2003 .- 352с.
47. *Перспективи* соціально-економічного розвитку області: програма розвитку Чернівецької області - URL: http://www.bucoda.cv.ua/document/3/26_1.html.
48. *Покоłodна, М. М.* Організація екскурсійної діяльності : підручник / М. Покоłodна ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. –Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 180 с.
49. *Природа* Чернівецької області / Під ред. К.І. Геренчука. – Львів: «Вища школа», 1978. – 160 с.

50. *Програма інвестиційного розвитку Чернівецької області на 2011-2015 роки: затверджена рішенням третьої сесії обласної ради VI скликання від 25 березня 2011 року / ЧОДА. – Чернівці, 2011. – 32 с.*
51. *Програма розвитку туризму в місті Чернівцях на 2015-2016 роки: за станом на 14 квітня 2011 р. / ЧОДА. - Чернівці, 2011. - 17 с.*
52. *Сальська, М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С та ін. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 528 с.*
53. *Сандуляк, І. Музейні установи північної частини Буковини як туристичні об'єкти 50-80 рр. ХХ ст. / І. Сандуляк // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: зб. наук. праць. – Чернівці: Золоті литаври, 2006. – Т. 2 (22). – С. 228-237*
54. *Сандуляк, І. Старожитності Північної Буковини як туристичні об'єкти / І. Сандуляк // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: зб. наук. праць. – Чернівці: Прут, 2009. – Т. 1 (27). – С.102-110.*
55. *Скутар, Т.Д. Біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси Чернівецької області / Т.Д. Скутар // Матеріали Між. н.-прак. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців [„Регіон 2014: суспільно-географічні аспекти”], (Харків, 3-4 квітня 2014 р.) / [Гол. ред. колегії Л.М. Немець]. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. С.243-245.*
56. *Стратегічний план розвитку Чернівців на 2012-2016 роки: за станом на 14 листопада 2011 р. / Міська рада. – Чернівці, 2011. – 17 с.*
57. *Ткаченко, Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу [Текст]: Монографія. / Т.І.Ткаченко. – К.:КНТЕУ, 2006.–537 с.*
58. *Туризм, відпочинок та санаторно-курортне лікування в області [Текст] / Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. - Чернівці, 2009. - С. 8-15.*
59. *Чернюк, Л.Г. Економіка регіонів (областей) України [Текст] / Л.Г. Чернюк, Д.В. Клиновий. - К.: ЦУЛ, 2002. - 368 с.*

60. *Чеховський, І.* Прогулянка Чернівцями та Буковиною. Путівник. – К., 2007. – 268 с.
61. *Явкін, В.Г.* Проблеми географії та менеджменту туризму [Текст] / В.Г. Явкін, В.П. Руденко, О.Д. Король. - Чернівці: Рута, 2006. - 260 с.

Об'єкти екскурсійного показу «Нічна прогулянка Чернівцями»

Університет ім. Ю.Федьковича

Чернівецький академічний обласний театр

Площа Філормонії

автентична ресторація Панська Гуральня